

ISTVÁN

A SZENT KIRÁLY

TANULMÁNYKÖTET ÉS KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUS

SZENT ISTVÁN TISZTELETÉRŐL

HALÁLÁNAK 975. ÉVFORDULÓJÁN

*A szabamulmány mősolata
hiteles, mindenben egyezik az
eredetivel.*

Malgyesy S. István

Székesfehérvár
2013

István, a szent király
Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István
tiszteletéről halálának 975. évfordulóján

Magyar királyok és Székesfehérvár IV.
A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 9.

Sorozatszerkesztő: SMOHAY ANDRÁS
A kötetet szerkesztette: KERNY TERÉZIA ÉS SMOHAY ANDRÁS
Nyelvi lektor: KÁDAS ANNA
Angol fordítás: KRÁSZNAI JANKA
Angol nyelvi lektor: NEIL MUGGERIDGE
Horvát fordítás: TOMEK IVÁN
Latin fordítás: SIPTÁR DÁNIEL
A mutatókat készítette: SMOHAY PÉTER

A fényképeket készítették:
ABA BÉLA, ANTAL TAMÁS, AMENT GELLÉRT, BAKOS JÓZSEF, BAKOS ZOLTÁN,
BARKA GÁBOR, CZIMBAL GYULA, CZÉTÉNYI ANDRÁS, DARABOS GYÖRGY, GEDAI
CSABA, FÁKÓ ÁRPÁD, FRIDRIK IMRE, HORVÁTH BALÁZS, JAKAB TIBOR, KISS
LÁSZLÓ, KOVÁCS GÁBOR, KÁRDOS JUDIT, KÖVESDI RÓKA LAJOS, LAKATA PÁL,
LÁSZLÓ JÁNOS, LÓVEI PÁL, MÁTYÁS JÓNÁS, MAKÓI JUHÁSZ ISTVÁN, MESTER
TIBOR, MAKY GYÖRGY, MUDRÁK ATTILA, NAGY ZOLTÁN, SMOHAY PÉTER,
SULYOK MIKLÓS, SZELÉNYI KÁROLY

Fényképarcívumok:

Budapest:

Bélyegmúzeum
Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási
és Szolgáltatási Központ, Fotótár
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria,
Szobor Osztály
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria,
Festészeti Osztály
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria,
Grafikai Osztály
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria,
Régi Magyar Gyűjtemény
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Tár
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
Országos Széchényi Könyvtár
Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomatványok Tára
Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana
Miskolc, Hermann Ottó Múzeum
New York, Metropolitan Museum
Róma, Museo di Roma
Sopron, Soproni Múzeum, Storno Gyűjtemény
Székesfehérvár:
Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár
Székesfehérvári Püspöki Könyvtár
Szent István Király Múzeum
Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, Fototeka
Zagreb, Muzej grada Zagreba
Washington, National Gallery of Art

Támogatók:

Emberi Erőforrások Minisztériuma
Jüllich Glas Holding Zrt.
Nemzeti Kulturális Alap
Magyar Művészeti Akadémia
Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Művészettörténelmi Intézet
Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi
Kutatóközpont Történettudományi Intézet „Lendület”
Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület II.
kutatási program (2012-2017)
Székesfehérvári Egyházmegye
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata

A kötetet tervezte: FÁKÓ ÁRPÁD
Nyomdai előkészítés: FÁKÓ ÁRPÁD ÉS VASS ZOLTÁN, P-Art Művek Kft.
Nyomdai munkálatok: Pannónia Nyomda Kft.

A kötet a 2012. november 24-én Székesfehérvárott rendezett *Szent István tiszteletének évszázadai* című, a Magyar Régészeti és Művészettörténelmi Társulat támogatásával rendezett konferencián elhangzott előadásokat, az emlékévkalkalmából felkért szerzők tanulmányait, Szent István ereklyéire és tartóira vonatkozó válogatott levéltári forrásokat, azok fordításait valamint az *István, a szent király* című kiállítás katalógusát tartalmazza.

Felelős kiadó: SPÁNYI ANTAL székesfehérvári megyés püspök

ISBN 978 963 87898 6 0 ISSN 1789 4425

A borítón Ignaz Sebastian Würth Szent István ereklyetartó hermája látható, Bécs, 1777 (Fénykép: Lakata Pál)

A kötet szerzői:

ABA BÉLA Budapest
BARTOS GYÖRGY Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
BELLÁK GÁBOR Budapest, Szépművészeti Múzeum - MNG
BODA ZSUZSANNA Budapest, Szépművészeti Múzeum - MNG
BODONYI EMÓKE Szentendre, Ferenczy Múzeum
BÖHM MARTIN Székesfehérvár
GÄRTNER PETRA Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum
GAYHOFFER-KOVÁCS GÁBOR Budapest, Forster Gyula Nemzeti
Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ
GEDAI ISTVÁN Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
GELLÉR KATALIN Budapest
GÖDÖLLE MÁTYÁS Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
GRÁSZL BERNADETT Győr, Városi Művészeti Múzeum
HILLIER DOMONKOS Budapest
KERNY TERÉZIA Budapest, MTA BTKK Művészettörténelmi Intézet
KISS ERIKA Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
KISS MELINDA Sopron, Soproni Múzeum
KOLBA JUDIT Budapest
KONTSEK ILDIKÓ Esztergom, Keresztény Múzeum
KOVÁCS GERGELY Budapest, Mindszenty Alapítvány
KOVÁCS PÉTER Székesfehérvár
KOVALOVSKY MÁRTA Székesfehérvár
LAKATOS ADÉL Kalocsa, Kalocsai Érseki Kincstár
LÓVEI PÁL Budapest, MTA BTKK Művészettörténelmi Intézet
VINICIJE B. LUPIS Dubrovnik, Područni centara Dubrovnik
Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar (Ivo Pilar Társadalom-
tudományi Intézet, Dubrovnik Regionális Kutatóközpont)
MACZÁK IBOLYA Budapest, MTA - PPKE Barokk Irodalom és
Lelkiség Kutatócsoport
MAROSI ERNŐ Budapest, MTA BTKK Művészettörténelmi Intézet
MIKÓ ÁRPÁD Budapest, MTA BTKK Művészettörténelmi Intézet
MEDGYESSY S. NORBERT Piliscsaba, PPKE BTK, Történettudományi Intézet
MOLNOS PÉTER Budapest
MÓZESSY GERGELY Székesfehérvár, Egyházmegyei Gyűjtemény
NÉMETH ANNAMÁRIA Budapest
PALLÓS LAJOS Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
PAPP JÚLIA Budapest, MTA BTKK Művészettörténelmi Intézet
PRAKFAI ENDRE Budapest, Lechner Lajos Tudásközpont
Nonprofit Kft.
DANIEL PREMIERL Zagreb, Institut za povijest umjetnosti
(Zágrábi Művészettörténelmi Intézet)
RANGEL ISTVÁN Székesfehérvár,
Székesfehérvár Helyőrségtörténelmi Emlékgyűjtemény
RIBI ANDRÁS Székesfehérvár
SIPTÁR DÁNIEL Budapest
SMOHAY ANDRÁS Székesfehérvár,
Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum
SMOHAY PÉTER Budapest, Lechner Lajos Tudásközpont
Nonprofit Kft.
SZILÁRDFY ZOLTÁN Budapest
SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA Budapest
TERDIK SZILVESZTER Budapest, Iparművészeti Múzeum
THOROCZKAY GÁBOR Budapest, ELTE Bölcsészettudományi Kar
Történelmi Intézet Középkori és Kora Újkori Magyar
Történelmi Tanszék
TÓTH CSABA Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
TÓTH GERGELY Budapest, MTA BTKK Történettudományi Intézet
TÖRÖK RÓBERT Budapest, Magyar Vendéglátóipari és
Kereskedelmi Múzeum
TÜSKÉS ANNA Budapest, MTA BTKK Irodalomtudományi Intézet
UGRITS ANDRÁS Székesfehérvár
VITEK GÁBOR Székesfehérvár, Magyar Nemzeti Levéltár
Fejér Megyei Levéltára
WEHLI TUNDE Piliscsaba, PPKE BTK, Művészettörténelmi Tanszék
ZSOLDOS ATTILA Budapest, MTA BTKK Történettudományi Intézet

A kötet megjelenéséhez nyújtott segítségért külön köszönet:

ÁCS PÁL, BALOGH FERENC, BARKA GÁBOR, BARTOS GYÖRGY, BÁTI MÁRK, BENE
SÁNDOR, BEREZC ÁGNES, BICZÓ PIROSKA, BODA ZSUZSANNA, BOGNÁR ÉVA,
BÖHM MARTIN, CZIMBAL GYULA, DEMETER ZSÓFIA, DÓZSA ISTVÁN, FARKAS
GÁBOR, FARKAS OLIVÉR, FAZEKAS ISTVÁN, FEHÉRVÁRY ZOLTÁN, FÖLDESI
FERENC, GÁBORJANI SZABÓ BOTOND, GÄRTNER PETRA, GÖDÖLLE MÁTYÁS, HARKAI
GÁBOR, HORVÁTH ÁGNES, HORVÁTH IMRE, ILLÉS ESZTER, JAKUBEK TIBORNÉ,
JEGES ANDRÁS, JERNYEI KISS JÁNOS, KISS ERIKA, KISS MELINDA, KONTSEK
ILDIKÓ, KOVÁCS PÉTER, KOVÁTS KRISTÓF, KOVALOVSKY MÁRTA, LAÁR ERIKA,
LAKATOS ADÉL, VINICIJE LUPIS, MADÁR XIMÉNA, MAKY GYÖRGY, MÁTEFFY
BALÁZS, MIKÓ ÁRPÁD, MOLNÁR ANTAL, MOLNOS PÉTER, MÓZESSY GERGELY,
NÁDORFI GABRIELLA, NAGY BÉLA, OZSVÁRINÉ RAMOCSAI IMRI, PATTANYÁS
MANGA, PÁLFFY GÉZA, LINA PLUKAVEC, DANIEL PREMIERL, RÁKOSSY ANNA,
RÉTFALVI BALÁZS, RÉTFALVI SÁNDOR, RIBI ANDRÁS, RIDOVICS ANNA, RITÓÓK
PÁL, REHA GYÖRGY, SIPTÁR DÁNIEL, SMOHAY PÉTER, SMOHAY-SZOLLÓSI ÁGNES,
SOMOGYI BERNADETT, SOMOGYI GYÖZÖ, SOMOGYI MÁRK, STAUD MÁRIA
MÁRTA, SZILÁRDFY ZOLTÁN, STEIGERWALD TAMÁS, SZÉKELY ZOLTÁN, SZÜCS
GYÖRGY, TERDIK SZILVESZTER, TÓTH CSABA, TÓTH GYÖRGY, MÉSZÁROS LÍVIA,
TÖRÖK RÓBERT, UDVARHELYI ERZSÉBET, UGRITS ANDRÁS, UGRITS TAMÁS,
VARGA GÁBOR, ZSÁKOVICS FERENC, ZSOLDOS ATTILA, ZSOLNAI TIBOR és mind-
azoknak, aki önzetlen munkájukkal támogatták a kötet létrejöttét.

István, a szent király

Kiállítás Óexcellenciája, Főtisztelendő Spányi Antal
székesfehérvári megyés püspök megbízásából
Szent István halálának 975. évfordulójára

Koncepció és megvalósítási terv:
FÁKÓ ÁRPÁD, SMOHAY ANDRÁS, ZALAVÁRI TIBOR

Tudományos tanácsadók: KERNY TERÉZIA,
Főtisztelendő SZILÁRDFY ZOLTÁN, THOROCZKAY GÁBOR, TERDIK SZILVESZTER

Kurátor: SMOHAY ANDRÁS

Kurátor-asszisztens: ROSTA HELGA

Látványterv, térszervezés: FÁKÓ ÁRPÁD, ZALAVÁRI TIBOR

Arculat és grafikai terv: FÁKÓ ÁRPÁD

Installációterv és világítástechnika: MURÁNYI MONIKA, ZALAVÁRI TIBOR
Videoinstalláció: IFI. STRAUB DEZSÓ
Programozás: HARASZTI CSACSA ISTVÁN
Angol fordítás: KRASZNAI JANKA, REITERBAUER ILDIKÓ
Magyar nyelvi lektor: KÁDAS ANNA, SMOHAY-SZÖLLŐSI ÁGNES

Installáció építés, kivitelezés:
BARHÁCS SÁNDOR (Print Wizard Kft.), CSERBA LÁSZLÓ, GAÁL LAJOS,
MARSCHALL GYÖRGY (Marshall Design Kft.), MURÁNYI MONIKA,
ZALAVÁRI TIBOR és ZALAVÁRI FRUZZSINA (Szemzene Bt.),
POZMANN ANDRÁS (ArtIQ Media System Kft.),

Nyomdai kivitelezés: Pannónia Nyomda Kft.
Sírrekonstrukció: BARTOS GYÖRGY
Múzeumpedagógia: CZINKI FERENC, ROSTA HELGA, SMOHAY-SZÖLLŐSI ÁGNES
Restaurálás, konzerválás: FARKAS RÉKA, FELEDI ZSUZSANNA,
KOVÁCS PÉTER, SZABÓ JÁNOS

Fényképek:
ANTAL TAMÁS, ÁMENT GELLÉRT, BAKOS JÓZSEF, BAKOS ZOLTÁN, BARKA GÁBOR,
CZIMBAL GYULA, CZÉTÉNYI ANDRÁS, DARABOS GYÖRGY, GEDAI CSABA, FÁKÓ
ÁRPÁD, HARI LÁSZLÓ, JAKAB TIBOR, KISS LÁSZLÓ, KOVÁCS GÁBOR, KARDOS
JUDIT, KÖVESDI RÓKA LAJOS, LAKATA PÁL, LÁSZLÓ JÁNOS, MAKÓI JUHÁSZ
ISTVÁN, MESTER TIBOR, MAKKY GYÖRGY, MUDRÁK ATTILA, NAGY ZOLTÁN,
SERFÓZÓ SZABOLCS, SIMON ERIKA, SOMOGYI MÁRK, SMOHAY PÉTER, SULYOK
MIKLÓS, SZELÉNYI KÁROLY

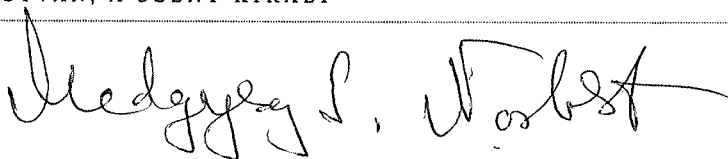
A kiállításon hallható éneket előadja:
Elvínus Énekegyüttes: DEZSÓ SÁRA, CSUTHY ISTVÁN, GALBÁCS GABRIELLA,
KOC SIS CSABA, KOVÁCS ANDREA, PHILIPP GYÖRGY
Zenei felvételek: ifj. STRAUB DEZSÓ

Horvátországi kapcsolatok referense: JAKUBEK TIBORNÉ
Műtárgyszállítás: RADOSTYÁN HENRIK (Artex Logistic Kft.)
Biztosítás: Uniqa Biztosító Zrt.

Köszönetünket fejezzük ki mindazoknak az intézményeknek
és magánszemélyeknek, akik műtárgykölcsonzással járultak
hozzá a kiállításhoz:

ABA BÉLA
Aba-Novák Hagyaték
ARAPOVICS MIKLÓS, Budapest
Bazilika Gyűjtemény, Máriapócs
Boldog Gizella Főegyházmegeyi Gyűjtemény, Veszprém
BOHM MARTIN, Székesfehérvár
Budavári Mátyás-templom Egyházművészeti Gyűjteménye, Budapest
Domkirche St. Stephan, Bécs
Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára, Budapest
Egri Főegyházmegeyi Könyvtár, Eger
Érseki Kincstár, Kalocsa
Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és
Szolgáltatási Központ, Budapest
Hevesi Helytörténeti Gyűjtemény, Heves
JEGES ANDRÁS, Budapest
Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
Keresztény Múzeum, Esztergom
KERNY TERÉZIA, Budapest
Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, Budapest
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
MÁTYÁSSY LÁSZLÓ, Budapest
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma
Pátyi Római Katolikus Egyházközség
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
RANGEL ISTVÁN, Székesfehérvár
RIBI ANDRÁS, Székesfehérvár
SMOHAY FERENC, Székesfehérvár
Soproni Múzeum, Sopron
Székesegyházi Kincstár, Dubrovnik - Riznica Katedrale, Dubrovnik
Székesfehérvár MJV Önkormányzata, Polgármesteri Hivatal,
Székesfehérvár
Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár,
Székesfehérvár
Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, Székesfehérvár
Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
Szent István Társulat, Budapest
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Főtisztelendő SZILÁRDFY ZOLTÁN, Budapest
Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen
Zágrábi Székesegyházi Kincstár - Riznica zagrebačke katedrale,
Zagreb

Köszönet a reprodukciókért és a közlési engedélyekért:
Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana
Barokk Freskófestészet Magyarországon OTKA Kutatócsoport
DEÁK PÉTER filmrendező, Székesfehérvár
Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és
Szolgáltatási Központ, Fotótár, Budapest
Kecskemétfilm Kft.
Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet, Budapest
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
MIKULÁS FERENC producer
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
Biskupský úrad, Spišská Kapitula
Szépművészeti Múzeum - Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár
Székesfehérvári Püspöki Könyvtár

MEDGYESY S. NORBERT

„MAGYAR ORSZÁG FONDÁLÓJA”

XVII-XVIII. SZÁZADI HISTÓRIÁS ÉS KÖNYÖRGŐ NÉPÉNEKEK SZENT ISTVÁN KIRÁLY TISZTELETÉRE

BEVEZETÉS, KORÁBBI SZÖVEGKIADÁSOK

Az Államalapító király tiszteletének augusztus 20-án, emellett május 30-án és október 11-én énekelt liturgikus tételeivel,¹ továbbá a nyomtatott és a kéziratos hagyományból elterjedt XVII-XVIII. századi énekeivel már többen foglalkoztak, elsősorban az 1938-as Szent István-év, továbbá az Erdélyi Zsuzsanna és Holl Béla (1922-1997) munkásságához köthető népénekkutatás kapcsán. Elsőként Alszegehy Zsolt (1888-1970) tett közzé nyomtatott forrásokból 11 népénekszöveget az 1938-as *Szent István Emlékkönyv* III. kötetében, a *Cantus Catholicitól* (Lőcse, 1651) Zsaskovszky Ferenc (1819-1887) és Endre (1827-1882) 1864-ben napvilágot látott *Énekeskönyvéig* bezárólag.² Ugyancsak az 1938-as Jubileum kapcsán látott napvilágot Gacs Béla Emilián O. S. B. (1912-1988) dolgozata, amelyben a Pannonhalmán őrzött kéziratos gyűjtemények, az *Écsi énekeskönyv* (1700-1725), a *Szoszna Demeter-énekeskönyv* (1714-1715), a *Dőri* kéziratos (1763-1774), a *Varsányi énekeskönyv* (XVIII. század 2. fele) és a *Pannonhalmi katolikus énekeskönyv* (XVIII. század vége) néhány Szent István-énekét közölte kisebb forráskutatással együtt.⁴ Holl Béla RMKT-kiadásai⁵ és tanulmányai⁶ a legkorábbi, XVII. századi Szent István-népénekeknek a liturgikus szövegekkel (például szekvencia, zsolozsma-antifónák) való kapcsolódási pontjait vizsgálta. Domokos Pál Péter (1901-1992) a Kájoni *Cantionale* (Csíksomlyó, 1676, 1719) költeményét tette közkinccsé, amely a kéziratos *Pécsi énekeskönyv* (1674) 26 strófás históriájának 9 versszakkal rövidített változata.⁷ Erdélyi Zsuzsanna elsősorban a *Vépi énekeskönyv* (1731), Perek Horváth János (1853-1920) búcsúvezető énekeskönyve (Agyagosszergény, 1887) és a vallásos ponyvairodalom költeményeit kutatta és jelentette meg bőséges szövegközléssel.⁸ Bitskey István protestáns és katolikus írók tollából származó alkotásokról nyújtott összképet,⁹ Szentmártoni Szabó Géza több énekszöveg részletét közli és elemzi

millenniumi tanulmányában.¹⁰ Udvardi Anett Erzsébet szakdolgozata több Szent István-népéneket tárt fel XVIII. századi kéziratokból, melyekből tanulmányunkban is idézünk.¹¹

Jelenlegi publikációnk - terjedelmi okokból - elsősorban nem filológiai szöveg-összehasonlítás, hanem kritikai szövegkiadásként kíván hozzájárulni e szövegek megismertetéséhez.¹² Írásunknak kettős célja van: egyrészt kiadni az eddig kevésbé kutatott XVIII. századi kéziratok énekeskönyveinek Szent István-szövegeit és illusztrálni az Államalapítóról alkotott képét; másrészt pedig - az említett szerzők tollából már közzétett énekeket is idézve - egy összképet adni a 2013-as Jubileum alkalmából a Szent István király életéről írt történelmi és az Országvédőhöz szóló énekelte könyörgésekből.

HISTÓRIÁS ÉS KÖNYÖRGŐ NÉPÉNEKEK

A legkorábbi Szent István-népének a legelső kéziratok kántorkönyvünkben, Petri András (?-?) csíkszentkirályi kántor énekeskönyvében olvasható 1630-1631-ből.¹³ Az alábbi ének a *Cantus Catholici* legelső kiadása (Lőcse, 1651) nyomán terjedt el ezen gyűjtemény későbbi kiadásában¹⁴ és a kéziratok kancionálisokban¹⁵ egyaránt. A *Cantus Catholici* alapszövegét közöljük, amely az egyik későbbi Szent László-népéneknek¹⁶ lett kiindulási alapja:

Szent István király, Istennek szolgája,
Christus Hitinek igaz plántáloja,
Bálványozásnak el-távoztatója
És el-rontoja.

Kegyes vóltából irgalmas Istennek,
Adatott menyből a' Magyar Nemzetnek,
Hogy ő általa úttját igaz hitnek tanúlná,
S' szentsegnek.

Szent István első Mártyr meg jelenék
Gejza Attyának, s' töle tanittaték,
Hogy fia lészen, kiben kedve telnék
Az élő Istennek.

Ottan születék Esztergom Várában,
Fel neveltetett keresztyén vallásban,
Szent Albert Püspök ő tudományában,
És tanításában.

Királyi pálczát hogy kezébe vévé,
Keresztyén Hitet terjeszteni kezdé,
A' pogányságot Országból ki-üzé,
És ki-rekeszté.

Sok Templomokat és Püspöksegeket
Magyar Országbán fundála s' helyeket,
Kikben szüntelen Isten dicsirteté,
S' neve hirdetteté.

Sok gazdagsággal azokat bé-tölté,
Szent Oltárokat fel is ékesité,
Kincsel, arannyal, sok szép eszközökkel,
Drága kövekkel.

E' mellé szerze igaz Pásztorokat,
Más országokból hozza tanítókat,
Kikkel oktatá Magyar Pogányokat,
Keresztyén hitre.

Azért ő benne Istennek tölt kedve,
Mert Angyal által ő Királyi feje,
Szent Koronával menyből tiszteltetett,
És böcsültetett.

Királyi nevet a' Romai Pápa,
Más böcsületes nével szaporitá,
Mert Apostolnak nevezé és hívá
Magyar Országnak.

Christusnak Annyát, áldott szüz MARIAT,
Alázatossan, mint édes Aszszonyát
Tisztelé, és rá bizá önnön magát
És az Országát.

Innen hivattatik Pátronájának,
Magyar Országnak óltalmazójának,
Ellenseg ellen baj vivó paisnak,
És biztatójának.

Ottan szent István sok érdeme után,
Christus JESVSnak születése után
Az ezer és az harmincz nyólczadikban,
Juta menyországban.

Az Isten Fia nékünk is engedgye,
Hogy életünknek mikor leszen vége,
Szent István után juthassunk mennyégbe,
Örök dicsőségbe. Amen.¹⁷

A Magyar Ország fondálója [...] kezdetű, históriás és egyben könyörgő tartalmú, továbbá a Regnum Marianum és az apostoli királyság eszmerendszerét tükröző, litániázó szerkezetű ének méltán lett közkedvelt az 1674-es *Cantus Catholici* óta.¹⁸ Szoszna Demeter György kéziratoss énekeskönyve (1714-1715)¹⁹ szerint tesszük közkinccsé:

Más. Szent István királyról ének. Nota:
Üdvöz légy Mennyei bánya etc.

Magyar ország fundálóia,
Római hit Plántálóia,
Isten előtt, ah, mellénk ály,
Szent István király!

Te valál első királyúnk,
Altalad kedvét talályunk,
Isten előtt, ah, mellénk ály etc.

Magad szent életben jártál,
Nekünk is szent Törvényt szabtal,
Isten előtt etc.

Pápátúl koronát kértél,
S azzal diadalmas löttél,
Isten előtt, ah, mellénk
Ály szent István etc.

Testementomban szent Szűznek,
Országod hagyád mint ősnek,
Isten előtt etc.

Felóllunk szent Pátronánkát,
Emlékeztess Szűz Anyánkat,
Istent előtt, ah, mellénk etc.

Régi áitatosságúnk,
Megh épüllyen s bóldogságúnk,
Isten előtt, ah, mellénk ály etc.

Szent Háromság ismértessél,
Szenteidben dicsirtessél:
Isten előtt, ah, mellénk ály!
Szent István király.
Amen.²⁰

Az egyik leghosszabb és egyben veretes szépségű históriás költeményt a *Pécsi énekeskönyv* (1674) őrizte meg számunkra a török hódoltság korából. Az éneket *Hatalmas Ur Isten, szerelmes Királyunk* [...] kezdősorral a két évvel később Csíksomlyón kinyomtatott Kájoni *Cantionale* 9 versszakkal meg-
rövidítette.²¹ Az éneket az Árpád-kori Szent István-legendák²² alapján költötték. A veretes vers kie-
meli a Szűz Máriának történt országfelajánlást, mint az összes utódnak követendő testamentumot.

A 20-22. versszak szerint, akik káromolják Isten Anyját, megsértették az Országalapító végrendeletét, ezzel az ország vesztére törtek. Az ének ismeretlen szövegírója - az 1670-es években - nyilván a reformáció tanaira gondolt. Kájoni ezeket a strófákat sem vette át kancionálisába. Mi a *Pécsi énekeskönyv* szövegét adjuk közre:

De Sancto Stephano rege Vngariae, XXI Avgvsti, Nota Hálá adásunkban

Irgalmas ur Isten, szerelmes kyráliunk,
Aldot Jesus Christus, menyei szent urunk,
Fiayd te hozzád minnyaian folyamunk,
Es szivből te néked azért mi könyörgünk.

Bátoricsád, kérünk, mi gyarló szivünket,
Te szent malasztoddal testi félelmünket,
Szent akaratodhoz szábiuk életünket,
Azért zábolaszd meg feslett erkülczünket.

Sött, mindenek fölöt adgyad, örömödben
Hogy részesülhessünk gyöniörüségdben,
Szent Istuan kyrallal te dicsőségedben,
Dicsiriük és aldgyuk az magas menyekben.

Az, kinek ma vágyon szent ünepe napira,
Ezt á kereszténség nagy örömmel aldgya,
Az magyar nemzetnek kj első kyralia,
Vala az Christusnak szentséges szolgália.

Szent Istuan kyralinak össe Texuss vála,
Az atya peniglen néki Geizá vala,
Szülő édes annya az Sárolta vala,
Christus urunk hitit az kik vették vála.

Midön Geizá herczeg azon gondolkodnék,
Sárlotta aszszonnyal ezt meg nyerhetnék,
Hogy meg térhetnének bálvany imadások
Az Christus hitére, hogy ök alonnának,

Egy eyel nekiek boldog szüz Maria
Ottan meg ielenék, és imigyen szola:
Rövid napon néked az ur Isten, Geizá,
Hidgyed, egy szép fiat ad, kire ő ezt bizta.

Az, ki Eztergamot világra szülleték,
Szent Albert püspöktől meg köröszeltetik,
Es Istuannak azért ottan nevezteték,
Kiben az Istennek malásztya lakozzék.

Mert vén emberek-is minden jámborságnak,
Peldaiát vehetik alázatosságnak,
Azért először-is nevét mi urunknak
Hallaték ő tőle az Jesus Christusnak.

Midőn az ő atya meg vénhedet vála,
Halálához penig készülni ákara,
Alázatos szivet Istennek mutata,
És halákat néki tizta szivből ada.

Inté magyárokat azért, hogy mágoknak,
Még él, feiedelmet ök választannak,
Szorgalmatos gondgyat az ki országoknak,
Visellye mindenben az Magyar országnak.

Minnyaián, magyarok, szent Istuánt, urokát,
Mind edgy ákarátból ottan ő mágoknak,
Az, kit nem herczegnek, hánem kyralioknak,
Örömost valasztak előttök iároknak.

Atya holta után szent Istuan, mely szentől
Viselte mindenben magat Istenesül,
Fárada Christus nevéirt szüntelenül,
Hogy az hívátatnék hiven mindenektől.

Oly irgalmas vála penig mindezekhez,
Gyakran szot mindenkor az szükölködökhöz,
Kegyés és kegyelmes vála mindenekhez,
El hágyot árvakhoz és sok özvegiekhez.

Maga kezeivel, hogy az koldusoknak
Sokszor osztogátot az nyomorultáknak,
Szivből alamisnat gyámoltálanoknak,
Szegény és nyomorult özvegyek, árvaknak.

Utolsó oráian az ő halálának,
Aianla és hágya â szüz Marianak,
Ő testamentumban boldog aszszoniunknak,
Ez Mágyar országot oltalmazoiának.

Kéruén, hogy előtte az ő szent fianak
Szoszolia lenne â Mágyar országnak,
Az mi nemzetünknek, szegény mágyaroknak,
Hogy ök ne iussának kezébe poganynak.

Vallamég peniglen szent Istuan kyalynak,
Â testamentumat meg tartak uroknak,
Es â szüz Mariat lenni patronanak,
Az mi nemzetünknek oltalmazoiának.

Mindenben addiglan iol essék ö sorsok,
Boldog és szerenczés lön bizonyal dolgok,
Eppen meg marada azért io országok,
Es nem következék semminémö károk.

De mihelt ök hátra veték aszszonyunknak,
Kegyés, szép oltalmat â szüz Marianak,
Söt, meg-is utalak szent annyat Christusnak,
Es ugyan káromlák szüleit urunknak,

El kezdék vesztenni ottan az országot,
Uroktol maradot â sok szép ioszágot,
Káromkodván pusztétak â szent oltarokat,
Mellyekért vallottak számtalan károkat.

Ugyan-is nem méltó az ollyan fiunak,
Ky testamentomat fell bontya attyanak,
Hogy örökös legyen atya ioszáganak,
Soha-is birhassá iávayt azoknak.

Ezeknek utána sok szent püspököket,
Ö hozzá híváta egyeb fő nepeket,
Attyai beszéddel inte ottan öket,
Christusban lennye azért mindeneket.

Ez boldog szent Istuan lelkit az Jesusnak,
Szép nyereségessen meg ada urunknak,
Nagy boldog aszszonnak napoian meg valtonknak,
Nagy örömmel nyuitya kezébe Christusnak.

Es el temetteték Székes feyervárban,
Az boldog aszszonynak ö szent egyházában,
Nyukszik mind örökkén az Jesus Christusban,
Dicsöült szentekkel ö társoságokban.

Ki koporsoianal sok csudak láttattak,
Könyörgések által betegek gyógyultak,
Sok nyávaliaikból szépen meg tisztultak,
Kiről az Istennek halákat ök adtak.²³

*Szent István, Magyar Országának leg első Királya [...] kezdősorral, a „Gyönyörködgyél Szűz Maria, Istennek Sz. Anyja” dallam alkalmazásával - és kottájának közlésével - a Náray György szerkesztette énekeskönyv tárja elének a másik legterjedelmesebb históriás költeményt 1695-ben.²⁴ Az alábbiakban a Pannonhalmához kötődő *Szoszna Demeter György-énekeskönyv* szerint mutatjuk be a szöveget, amely pontosan követi a Náray-énekeskönyv textusát. Szoszna másolatát az is indokolhatja, hogy a költemény 7. versszaka Szent Márton monostorának alapítását énekli meg:*

Szent István király Napián Ének.

Nota: Gyönyörkedgyél Szűz Mária, Istennek szent Anyja

A szent István, Magyar országnak leg első királya,
Kit pogányság irtóiának ugyan ez ország vallya,
És hogy igaz hitre nemzetünket vitte, mindenik ötet áldgya.

Lón világra Esztergomban, Isten ígéletébül,
Geyza Atyához és Annyához lón szózat az égbül,
Hogy fiok léssen, ki népet ki viszen pogányság sötétségébül.

Nevelkedik szent Albert püspök szép oktatásában,
És szokást vón éjiel és nappal Isten imádásában,
S úgy naponként jobban részesüle az Isten malasztyában.

Már, hogy Attya után rá nézendő vólna az ország királysága,
Maga erkölcsére többeket is vinni lón kívánsága,
Hogy a nemzetének lónne kinek, kinek menybéli bóldogsága.

De erőss fegyveres pokolbéli Sáthán félti vala praedáját,
Fegyverre kelni kellett szent Istvánnak, és fel venni standérját,
Kupa herczeg hada míg megh szaladá, és csak megh alázá magát.

Akkor menybéli hatalom által megh gyözvén ellenségít,
Christus törvényére kénszeriti vala magyarok nemzetségét,
És keresztség után rájok iutatta Isten ismértségét.

Szent Benedek szerzetesinek mindgyárt első kalastromot építettett
Szent Márton nevére, melléje szép templomot,
Hogy ott ejiel nappal Istent dicsirnének, tévén sok áldozatot.

Ennek utána egész országban sok szép kölemb templomokat
Építette, és fundálta tiz egész káptolomokat,
Püspökeket is annyit fel állitá, mint hitbéli oszlopokat.

Illy cselekedetit Római Pápa megh dicsire s megh áldá,
Angyal intésébül szent koronát néki királyi névvel adá,
S onnan hitnek jelül czimerén országnak kettős kereszt maradá.

Ez megh lévén Szentegyházát Christus szent Szűz Annának
Fel allitá, fundamentombúl ország Pátrónájának,
Kit Fehérvarot megh szenteltette tiszteletire annak.

Sőt Romában, Constántinapolyban és a Jérusalemben,
Mint e világnak leg fellyebb való tekintetes helyeiben,
Áldá s dicsóíté Felséges Istent templomok épületiben.

Szegényekhez könyörülü szivét vóltaképpen megh mótatta,
Kiknek ejiel is templomok körül bőven a pénzt osztogatta,
Kíért, holta után irgalmas kezének á rothadás nem árthatta.

Éjel s reggel korán, nappal dolga után a szent elmélkedéseket,
Gyakorlá szivbéli búzgóságábal Istenes könyörgéseket,
Hogy Isten szerelme gyuladozván benne, töri bölldog égéseket.

Fáradságos élete terhét, üdvösséges munkáját,
Hogy megh jutalmazná igasságos Isten, el jutatta óráját,
Kiben elvévé Menyországbeli más bölldogabb koronáját.

Mi nemzetünknek szent Apostola, dicsósséges szent István,
Imádgy érettünk, hogy Menyországban mi is utánnad jutván
Örök bölldogságban dicsirük Istent, kit egyedül szivünk kíván.
Amen.²⁵

„A Gyula-Fejervari Paterek-által” 1700-ban kiadott *Lelki Paradicsom* imakönyv egy barokk stílusú himnuszt közöl az Államalapítóról, egy antifonával és könyörgéssel kiegészítve. Ismeretlen szerzője a XII. századi viktoriánus szekvenciák versformájában a pogányok megtérítőjéhez könyörög:

Hymnus Szent István első Királyról

O, Magyaroknak Nap-fénye,
Krisztus választott edénye,
Szent István, jok reménnye,
Te-általad ki-csirázék
Az igaz hit, és virágzék,
S-Bőven meg-gyümölcsözék.

Ki-hozád²⁶ néped vakságból,
Az oktalan pogányságból,
És Istennek átkából.
Igazságnak szép világát
Gyújtád neki s-fényes Napját,
És ragyogó ságárát.

Kérünk azért Országodra,
Vigyázz reá, s Magyaridra,
Kik indúltanak balra.
A' kik még veled marattunk,
Szent hitedben gyarapodtunk,
Add, hogy hozzád juthassunk.

A' kik tőlled el-pártoltak,
Szent hitedtől el-fajultak,
Add, hogy vissza-jussanak.
Menyben veled mi Atyánkat
És a' Fiút, mi urunkat
Áldgyuk s-Vigasztalónkat.

Antiphona:

Ez az ember véghez-vitte azokat, a' miket szólott az Isten néki, és mondotta néki: jöj-bé az én nyugodalmomba, mert igaz voltát én-előttem, minden Nemzetek-között.

V/ Kedvellette őtet az Úr, és meg-ékesítette.

R/ A' dicsőség Stólájával fel-öltöztette őtet.

IMÁDSÁG

Engedd örök Isten a' te Anyaszentegyházadnak, hogy valamint ezen a' világon gyarapítója volt Szent István, úgy szó-szólója legyen mennyékben. A' mi Urunk JESUS Krisztusnak-általa, ki te-veled, és a' Szent Lélekkel él, és uralkodik mind örökkön örökké, Amen.²⁷

A XVIII. században kottákkal ellátva papírra vetett *Magyar Cationale* két olyan éneket tartalmaz, amely azóta népszerű lett későbbi nyomtatott és hivatalos énekeskönyvek nyomán. Egyikük *Alia De S[ancto] Stephano Rege* címmel, *Szibűl örűllyűnk* nótajelzéssel így olvasható:

Magyarok fénye, ország réménye, légy áldott Sz[ent] István király.
Sok magyar néped, Christusnak szülte, légy áldott Sz[ent] István király.
Sz[ent] hitben tarcsa megh, Jesusnál áldgy megh, légy áldot Sz[ent] István király.²⁸

A *Magyar Cationale* másik költeménye *Sz. Istvan kiralyról* címmel, *oltalmaz dallamutalással* és kottával ellátva a pogányság megrontójáról és a Mária-tisztelő királyról énekel:

Igaz hitnek plántálója, Pogányságnak megh rontója,
Imádg Istent értűnk, áldott Sz[ent] István király.

Romaj Sz[ent] igasságra, hoztál minket nagy ioságra,
Imádg Istent értűnk, áldott etc.

Kószűnk Sz[ent] törvént szerzettél, Jesus Annyához kóttóttél,
Imádg Istent értűnk etc.

Boldog szűznek ez országod, testamentomodban hagyod,
Imádg Istent értűnk etc.

Hogy régi sz[ent] egészségben, lehessünk minyán egy hitben,
Imádjy Istent értünk etc.

Hogy az Pogány eltolódyék, és raitunk ne uralkodgyék,
Imádjy Istent etc.

Dicsiret Sz[ent] háromságnak, bőcsüllet Jesus Annyának,
Imádjy Istent etc:²⁹

A Győr megyei Öttevénysziget (Kunsziget) község, ludi magistereként dolgozott a XVIII. század közepén Paksi Márton György (?-?), akinek terjedelmes kéziratot énekeskönyvében³⁰ olvashatjuk - jelenlegi kutatásaink szerint - egyik elsőként az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga* [...] kezdetű népéneket. Paksi két másik éneket is megörökített a híres verset megelőzően, amely az Országalapító égi segítségét kéri. Az alábbi ének a másolás időpontját, az 1761-es esztendő, a címben elrejtett kronosztichonban adta meg:

Melodia Veni JesV.

**SaCra DIes benIonI SanCti StephanI PrIMI RegIs
bonI ApostoLI PannonIa**

Szent István Isten Szolgája,
Magyarok fényes Fáklyaja,
Geyza Herczegnek Fia,
Bálványoknak ki irtója.

Szent István első királyunk,
Pogányságból meg térétünk,
Tekéncsed romlott országodat,
Óltalmazd Magyarokat.

Meg gyözte sok pogányokat,
Az igaz Hitért azokat,
Adgyad mi is meg győzhessünk,
És veled edgyüt lehessünk.

Sok Papokat üdvösségre,
Ez váloztott Püspökségre,
És sokakat Ersegsegre,
Igazaknak Hitnek mentésére.

Meg teczik innét példája,
Sok templomokat Fundála
Vólt sokaknak hiv szolgája,
Magyar Országnek Királya.

Dicsőség légyen Istennek,
Békesség ö hiveinek,
Sz[ent] Indulatu Népeknek,
Dicsőség élő Istennek.
Amen.³¹

Paksi kéziratának következő éneke a romlott Magyarország állapotán kesereg, a csapásokat Isten büntetésének tartja, mert a magyarság sok súlyos vétekre hajolt:

Melodia Boldog Aszony A.

Keserves, meg romlott, szegény Magyar Ország.
Sz[ent] István Királytul hagyatott árvaság,
Utáld meg vétkeidet, sirasd buneidet,
Mellyért Isten mostan buntet tégedet.

Ne véld, hogy az Isten rabságodnak oka,
A vagy hogy más nemzett Hazádnak romlása.
Utáld meg :/:

Meg hült keresztyén vér és rút eretnekség,
Puszittyá nagy atok és sok förtelmesség.
Utáld meg :/:

Meg szünt Fő rendekben szép példa adások,
Istenes együgyü Szép Társolkodások.
Utáld meg :/:

Már felebarati Isteni szeretet,
Buzgoság, jgasság már el temettetett.
Utáld meg :/:

Nagy büven el merült kősségen kevélység,
Hatalmat nagyot vett ördögi irigység.
Utáld meg :/:

Isten szerelmétől Lángodozó hivek,
Szent Istvánt, Sz[ent] Lászlót, kérjétek az Istent,
MARJA Sz[ent] Szüzet, és egyéb Szenteket,
Hogy bocsássa meg ti bűnötöket.
Amen.³²

Máig - méltán - a legnépszerűbb³³ és egyik legértékesebb Szent István-népének az *Ah, hol vagy, magyarok tündöklő csillaga... [..]* kezdetű alkotás, amely szomorú helyzetből őszintén fohászkodó, a régi dicsőségre visszagondoló költemény. Elsőként a *Péró-énekeskönyvben* (1735 után) olvasható a szövege,³⁴ további kéziratos³⁵ és nyomtatott³⁶ forrásokban többféle változatban él. A legismertebb variáns a rábaközi Dör község kéziratosából terjedt el, amit Kovács István iskola-mester vetett papírra egy Szent István-képpel együtt 1768-ban.³⁷ A dőri variáns akrosztichonja az *ÁRVAKERT* szót rejti. Paksi éneke négy soros változat, a *Dőri énekeskönyvé* pedig nyolcsoros, eredeti, parlando stílusú dallama gregorián eredetű, adventi szekvencia-származék.³⁸ Az alábbiakban Udvardi Anett Erzsébet kutatásaiból³⁹ a szintén rábaközi község, Kunsziget kéziratos énekgyűjteményéből Paksi Márton György változatát adjuk közre, amely - eddigi ismereteink szerint - ezen ének egyik legkorábbi lejegyzése, 1760-ból:

Melodia Propria

Holy vagy Magyarok tündöklő Csillága,
Mely voltál valaha országunk Istápjá.

Holy vagy Istvány Király, téged Magyar kiván,
Gyászos öltözetben te előtted sirván.

Előtted könyörgünk, bús árva Fiaid,
Hozzád folyamodunk árva maradékid.

Rulad emlékezvén csurdulnak könyveink,
Meg sem szárodhatnak bús, árva szemeink.

Lankadnak szüntelen vitézlő karjaid,
Búvall harmatoznak Szomorú Mezeid.

Katholika Hitnek bőv volt szép Virágja,
Isteni Malasztnak tündöklő Csillágja.

Tekencs, Istvány király, bús Magyar Hazádra,
Fordicsd szemeidet romlott Hazánkra.

Te Hozzád MARJA Sz[ent] István Királlyal,
Kereszt Fán függő, Kint Szenvedő Fiaddal.

Arva Magyar Ország sirva fohászkodik,
Néked, mint Anyánknak, így panaszolkodik:

Virágos kert vala hires Pannonia,
Mely kertett öntözött hiven Szüz MARJA.

O, mely nagy változás, minden féle vallás,
Már meg szaporodot sok Lelki Kár vallás.

Mint Rosát az hiveség, ugy az Pannoniát
Rontya Eretnekség, fonnyasztya virágját.

Kertésze az kertnek István király vala,
De annak hivesége ő véle meg hala.

Ennek életében élyt az Magyar Ország,
Ő halála után lett holt eleven ág. Amen.⁴⁰

Az országfelajánlást is megéneklő, Szent István tetteit méltató alábbi költemény a *Dőri énekeskönyvből* való:

Más. Nota: Oh JESUSom Istennek Sz[ent] Fia

Oh, Szent István! Ki első Királlya
A mi Országunknak, Apostala,
Még Anyád méhébül váloztattál
Menybül, És tsillaga.
Azert tehát néki hálát adgyunk,
Szép dicséretekkel őtet álgyuk.

Oh Sz[ent] István! Ki mihelyt Születtéél,
Isten felelmébe nevelkedtéél,
Test sanyargatásban, bőjt
És imádságban Őrvendéztél.
Azért tehát néki &c.

Oh, Sz[ent] István! Te a szegényekhez,
Igye fogyott árvák, özvegyekhez,
Böv adakozással voltál
Koldusokhoz, Mindenekhez.
Azért tehát néki &c.

Oh Sz[ent] István! E sok érdemedért,
Korona s-Keresztel Pápa ditsért,
Mivel sok Lelkeket áltolad
Pokolbül Isten Kinyert.
Azért tehát néki &c.

Oh Sz[ent] István! halálod óráján
JESUS Sz[ent] Annyának, Mariának
Áldoztad magadat, minket
S-Országodat Patronánknak.
Azért tehát &c.

Oh Sz[ent] István! Az eretnekségből,
Tisztétsd Országodat tévölygésből,
Hogy egy igaz hitben
Szolgálunk Istennek Lelkeinkből.
Azért tehát&c.

Kövessük hát édes Királyunknak
Drága Szent életét, jó erkölcsét,
Igy agya meg nekünk, hálát adgyunk,
Szép ditséretekkel ötet áldgyuk.
Amen.⁴¹

Reneszánsz hatásra szaffikus rímelésű a XVIII. század második felében, szintén az Észak-Dunántúlon papírra vetett kézirat *Varsányi énekeskönyv* historizáló éneke, amely kéri Szent Istvánt, hogy távoztassa országunk ellenségeit, és felajánlása révén mindenkor bízza Szűz Máriára Szent Koronáját:

Ugyan azonról Nota: Az igaz hitben

Szent István király, Istennek szolgája,
Gejza Herczegnek szerelmes Magzattya,
Régi Magyaroknak dűcső Szent Királya,
Hitünk apostola.

Kérünk, mi reánk nézz magas egekből,
Az Úr Istennek nagy engedelmeiből,
Az királyi palczád nyuicsd te kezeidből,
Szally le közinkben.

Az Szent Királynét, boldog Szűz Mariát,
Kire biztat volt Országod, Koronád,
Meg emlékeztess mi rólunk és kérjed,
Ne hagyjon minket.

Mert, ime, minket a mi ellenségünk
Rontanyi kíván, kiben bizott szívünk,
Nemes Országunk éppen eltapodta,
S ertünk kívánnya.

Ne hadgyon minket ellenség kezében,
Oh, Szent Királyunk, szólly Istennek Mennyben.
Esedez értünk ez nagy szükségünkben,
Tarcson békességben.

Dűcső Szent Istvány, Atyáink Királlya,
Kezedben vagy on országunk kapuja,
Szent koronánkat ne engedd másokra,
Bízd Isten Annyára.

Oh, áldott Szent Szüz, Magyarok oltalma,
Szolly Sz[ent] Fiadnál mellettünk minden nap,
Sz[ent] Békességet nyérj mi Országunkra,
Boldog Szüz Mária.⁴²

A szintén teréziánus kori *Katolikus énekeskönyv* (1768-1769) az alázatos és kegyes Királyt köszönti:

Azonról N[ota] Lelkünk üdvössége

Szent István, magyarok Első Szent Királlya,
Tekéletes élet eleven példája,
Máriának hiv Szolgája, Országunk oltalmazója,
Jó útra hozója.

Jól lehet, ez földön Szent Istvánnak neve
felső méltóságban vala helyeztetve,
Mind az által mégis Szive, minden öröme és Kedve
Istenhez volt kötve.

Aranynak szerelme meg nem vakította,
Semmi reménységét abban nem tartotta,
Templomokra kiosztotta, Klastromokra fordította,
Szegényeknek adta.

Mely jókért Úr Isten Szent Istvánt kedvelte,
Földi dicsőségűl nagyobra emelte,
Menyben megdicsőítette, Felséges királlyá tette,
melléje ületette.⁴³

Két, másik XVIII. század közepi kéziratos énekeskönyv költeménye Szent István király buzgóságát emeli ki:

Szent Istvány Király napj. 20. Aug. Psal[mus] 31.
Noti amulari in malignantibus, negve zelavergis facientes
iniquitatem, Gloria Patria

Ad notam oh aldot manna

Első Királlya Magyar Országnak,
Apostolais egyszer s mind annak,
Sz[ent] Istvány Király, Attya sokaknak.

Egész éltében abban fáradott,
Éjjel és nappal nyugtalankodott,
Istent szolgálni hogy nyisson módott.

Az Igaz Hitre népeit hozta,
Eretnekségtől meg tisztította,
Vélek az Istent holtig áldotta.

Szent Istvány Király, örizd népedett,
Tarsd igaz hitben örökségedett,
Ne hadd el veszni kis seregedett.

Törvénnye mellett Istennek álván,
És Mariának hiven szolgálván,
Nyerjünk, életett, Szent Istvány Király.⁴⁴

A XIX. század elejének hazai katolikus népénekkultúráját alapvetően meghatározta a Vácott kottákkal kiadott Bozóki- (1797) és az Egerben, kották nélkül napvilágot látott *Szentmihályi-énekeskönyv* (1797-1798). A *Bozóki-énekeskönyv* a napi evangéliumrészlet mellett egy szép históriás éneket tár elénk, amely könyörgéssel és a Szent Jobb említésével zárul:

Szent István Király' Napján

Evangéliom a gyors és tunya szolgáról: nemes ember utazása és a girák kiosztása kettős példabeszédben. Az hív szolgáknak öröme és a tunyáknak sérelme tétetik ma előnkben. (Lk 19, 12-26)

Ének

Nóta: Jézus szív-béli szeretet, te hozzád

Szent István, Géjza Hertzegnek szerelmes, kedves magzatja,
Az igaz Magyar Nemzetnek Királyja s édes Attya,
Ki valóságos tüköre vala a' szent életnek,
Tsillaga a' pogányoknak, tsudája sok országoknak, plántálója szent Hitnek.

Midőn a' Magyar nemzetet igaz hitre térítette,
Az alázatos követet a Pápához küldötte,
Kinek szentséges áldását ő általa kérette,
Mert őtet a' nagy szeretet és a' tökéletes élet éppen arra vezette.

Második Sylvester Pápa e' szent kérést meg-hallgatta,
Az Apostoli áldásra kezeit ki-nyújtotta,
És egy arany-koronával őtet fel-magasztalta,
Mivel, hogy azt az egekből, Angyali drága igékből azon-képpen tanulta.

Azon drága koronával azért meg-koronáztatott,
Apostoli méltósággal méltán magasztaltatott.
És negyven-hét esztendeig minket-is óltalmazott,
Életének szentiségével, tündöklő böltsességével mások közt-is virágzott.

Az árvák édes Attyoknak, szegények Párt-fogójoknak,
Özvegyek Ór-állóknak, nevezték Istápjoknak,
Hirdetvén tsuda szentségét más külső pogányoknak,
Építvén sok Klastromokat, drága ékes Templomokat, példát tett mindnyájunknak.

Napján az ő Halálnak szent Testamentomot hagyott,
Nagy Anyánknak, Máriának, mert óltalmára adott,
Most-is, te Magyar fíjaid, kérünk, minket el-ne haggyj,
Nagy Asszonyunk Máriával, ép kezednek hatalmával mutasd meg, hogy Atyánk vagy!⁴⁵

Az Istenes Énekek, mellyeket Deák Korában sok Irot és nyomtatott könyvekből össze irogattott Mocsy Elek 1798dik *Esztendőben* című, 182 oldalt számláló, hely- és possessor-megjelölés nélküli kézirat egyidős az imént említett két nyomtatott gyűjteménnyel. Két költeményt ad énekesei kezébe a Szentkirályról. Az első a Regnum Marianum-eszmerendszer jegyében keletkezett, Szűz Mária igaz tiszteletére biztat:

Sz[ent] István Király Enek
Ad Notam Előtted Jezusom le burulok

Mondjunk ditséretet Sz[ent] Istvának,
Országunk legelső Királyának,
A Ki pogányságbul igaz hitre
Magyar eleinket téretette.

Aldassál Úr Jezus nagy szüledben,
Ez napon mint földön, mint Mennyekben,
Ditsértessél, Anyánk, Szűz Mária,
Kinek István vala kedves fia.

E' Szűznek örökje Magyar Nemzet,
Órvendgy ma, mutassad vig kedvedet,
Nagy buzgon tisztellyed párt fogodat,
Mert ez támogatja Országodat.

Hanyszor kellett volna már elveszned,
Ha ő nem lett volna segéttiséged,
De ki vég óráján szólt éretted,
Most menyben szüntelen van melletted.

Tehát, te se szűny meg Királoedat,
A még élsz, tisztelni szószóllódat,
Erre int tégedet a hála adás,
Általa Istentül vett sok áldás.

Őtet az élő s eleven hitben,
Kövesd az Isteni szeretetben,
A Jézus Anyja tiszteletében,
S holtod után veled lesz Menyben.

Őtet az élő s eleven hitben,
Kövesd az Isteni szeretetben,
A Jézus Anyja tiszteletében,
'S holtod után véle lesz mennyekben.⁴⁶

Az *Ah, hol vagy, magyarok [...]* kezdetű énekkel kapcsolatban már idézett *Szentmihályi-énekeskönyv* (Eger, 1797-1798) több tétellel gazdagította a Szent István-költészetet. Az alábbi, lelkesültségtől duzzadó ének Isten ajándékának tekinti az Országalapítót:

Ugyan azon Szent Nap.
Nóta. Tulajdon. Vagy: Fejér Színben.⁴⁷

Ma van helye buzgóságnak, már lángokban van szívünk,
Öröm' napja Magyarorságnak ez, melyre ma ébredtünk,
Szent István Király' Ünnepe, elég ezt tsák nevezni,
Hogy buzogjon Magyar népe, 's-meg-ne szünnyön érezni.

Óh, nagy Isten! millyen Jóság? hogy ilyen Királyt adtál,
Van e' nagyobb irgalmasság? mint Te ebben mutattál?
Magyar e' Fejedelmének indulván nyomdokain,
Most egy igaz Istenének temjényez oltárain.

Zászlóinkon nem lobognak régi pogány jeleink,
Mert már helyettek ragyognak kettözött Kereszteink.
Igaz Hitben illy festéssel kettőztettnek lángjaink,
'S-Apostoli nevezéssel és Hazánk 's-Királyaink.

Az Ég 'e Fejedelemnek küld Koronát fejére,
Ditsőséget Nemzetünknek millyent nyom e' nevére,
Több illy teteme jutalma volt István' érdeminek,
'S-mindég az Ég volt oltalma hadainak, 's népének.

Lásd, Magyar 'e Királyodat végső pihegésében,
Fontolván árvaságodat mit nem érez szívében?
Hogy szeret? hogy hogy áldozza? Máriának ügyedet,
Hogy mint Anya kormányozza ezután nemzetedet.

Szent István, illy szeretettel hagyván el Magyaridat,
Légy, kérünk, emlékezettel 's-védeld árvidat,
Érdemeid 'illattyával elégítsd kérésünket,
Egyyes bé'-mutatásával engeszteld Istenünket. Amen.⁴⁸

Historizáló szövegű az alábbi költemény, amely Szent István életének legfőbb, az énekekben mindig emlegetett fordulóit éneklí meg Szentmihályi könyve:

Más ugyan azon Szent Királyrúl
Nóta. Óh, ki ez Oltáron

Esztergom Várában Szent István született,
Nagy Hertzeg Szüléktül szentül neveltetett:
Szent Albert Püspöktül Hitben oktattatott,
Menybül meg áldatott.

Mert mihent tétetett első Királyságban,
A' kik tévelygettek setét pogányságban,
Azokat kegyessen igaz Hitre vonta
És sok Bálványt ronta.

Lelki termő fákat Hazánkban plántála,
Nagy Püspökségeket tiz helyen fundála,
Költséggel építe sok szép Klastromokat,
Gazdag Templomokat

Máshonnét hozata buzgó Pásztorokat,
Mindenüt rende le sok bölts Tanítókat,
Kik által oktatta Ország köz rendeit,
Pogányság' népeit.

Szent Istvánt ezekért az Isten kedvelte,
És Szent Koronával Pápa meg-tisztelte,
Sót, Magyar Országban Apostolnak tette,
Úgy-is nevezette.

Boldog Aszszonyának Máriát vallotta,
Magát és Országát néki ajánlotta,
Innét hivattatik most-is Pátronánknak,
Boldog Szűz Anyánknak.

Ditsőséges Király, jó tétményidért,
Menyben már tündöklesz sok tett érdemidért,
Adakozásidért Istennél kedves vagy,
Pártfogásod-is nagy.

Azért mi, Magyarok, több Kereszténységgel
Néked esedezünk buzgó szívelességgel:
Igaz Hitre térítsd az egész Országot,
Szerezz Boldogságot. Amen.⁴⁹

ÉNEKEK
A SZENT JOBBRÓL
ÉS 1771-ES
HAZAHOZATALÁRÓL

Szent István király kézereklyéjét a törökök elől a dalmáciai Raguzába (Dubrovnik) menekítették 1541 után. Mária Terézia királynő (1740-1780) - jámborságból, valamint kül- és egyházpolitikai célok elérése érdekében - az Adria-parti városból 1771 júliusában hozatta haza a Szent Jobbot Bécsen és Győrön keresztül Budára.⁵⁰ A fényes ünnepség és az ereklye jelenléte számos ének megírását serkentette a XVIII. század utolsó harmadában. A Szent Jobb hazahozatala után tizenkét esztendővel, 1783-ban papírra vetett, kéziratos *Szabó János-énekeskönyv* alábbi, Faludi Ferenc (1704-1779) által írt költeménye végig az ereklye hazatérése felett érzett örömről énekel. Figyelemre méltó, hogy záró strófájában Szent Imre herceg mellett két Máriáról, azaz Szűz Máriáról és Mária Terézia királynőről énekel, mondván, nekik köszönhetjük a kézereklye otthonra találását. A költemény olvasható a tizennégy évvel később, Egerben kinyomtatott Szentmihályi-féle gyűjteményben is.⁵¹ Ezek alapján állíthatjuk, hogy Faludi éneke a kéziratos hagyomány közvetítésével került be a hivatalos egyházi énekek közé.

Más. Sz[ent] Istvány Királyrúl
Nota Pr[opr]ia

Ditső Istvány, nagy Királyunk, téged ég s föld magasztal,
Téged tisztel kiss országunk első Sz[ent] Urának vall.
Töled vette fényességét, méltóságát, érdemét,
Koronája ékességét, hitét, Kintsét, mindenét!

El bujdostál, meg Kerestűnk, áldott légyen a Sz[ent] ég,
Országunkban⁵² bé vezettűnk, szivünk örömében ég,
Drága Kintsűnk fel találtunk, Magyar Ország vigadozz,
Itt van, kit ohajtva vártunk, ezer áldásokat hoz.

Ime, ate reménséged inségedben ide néz,⁵³
Isten után erőséged, meg oltalmaz ez a kéz,
Meg vigasztal minnyájunkat, hatalmunkban vastagít,
Meg tágitya országunkat, vígik meg tart, boldogit.

Budán nyugszik, Buda Vára e szentséget meg bötsüld,
Atya⁵⁴ után nem sokára biztat az ég, Imrét küld,
Istvány⁵⁵ mellett itt lesz Fia, meg testesült Angyalunk,
Meg szerzi ezt Két Mária, égi s földi Asszonyunk.⁵⁶

A Szentmihályi-énekgyűjtemény alábbi énekének záró strófája emlékezik meg a Szent Jobbról:

Más azon Szent Királyrúl
Nóta. Ditsérjétek, tiszteljétek

Ditsértessél, óh, Szent István! Hazánk Királya,
Bálvány' Rontó, Hit 'Plántáló, Egek 'Szolgája,
Téged Isten Vezérnek, küldött Magyar Nemzetnek,
Hogy általad meg-tanúlná útyát az Hitnek.

Mint Apostol, Országunkban úgy tündöklöttél,
És azért Szent Koronával meg-tisztelttéél,
Isten' Annyát, Máriát Pátrónának választád,
Önnön magad és 'Országod' néki ajánlád.

Érdemlette buzgóságod 's-jó téteményed,
Hogy maradt rohadástúl áldott jobb Kezed,
Most már Nagy Aszszonyunkkal, vigadsz Égi Karokkal,
Óh, Szent Király! lásd szükségünk', áldgy minden jókkal. Amen.⁵⁷

A fent említett *Mocsy Elek-énekeskönyv* (1798) másik tétele, *Oh, Szent Istvány, ditsértessél* [...] kezdősorral olvasható. A 17 strófás, kéziratos változat a csodatételek, a koronaküldés, az egyházmegye-alapítások és az országfelajánlás mellett 14-15. versszakában István szentté avatását (1083. augusztus 20.) és jobb kezének épen maradását is megénekelte:

Sz[ent] István Királyrul
Ad Notam Tigid Isten mi ditsérünk

Oh, Szent Istvány, ditsértessél,
Menben, Földön tiszteltessél,
De főképpen nálunk Ma,
Mint hazák fő oszlopa.
Kérünk mint Apostolunkat és az első Királyunkat,
Szent Istvány, nézz menbyól le az Hiv Magyar nepedre.

Előbb hogy sem születtétél,
Úr Istentúl rendeltettél,
Tsillaga Pogányoknak,
Királylya Magyaroknak.
Kérünk. etc.

Már agyőnge Gyermekségben,
Tsudavalál az Szentségben,
Példájára véneknek,
Őrómére Mennyeknek.
Kérünk etc.

Minden Játékot el hagytál,
Isteneddel nyájoskodtál,
Tápláltod az Lelkedet,
Sanyargattad testedet.
Kerünk etc.

A földrúl fel emelttéél,
Levegő égben fűgöttél,
Búzgó Imádságodban
És ájtatosságodban.
Kérünk etc.

Magyar országunknak régi
És széles tiz Púspókségi
Általad rendeltetnek,
És öregbitettek.

Illnyen tselekedetekkel,
És sok féle érdemekkel
Tetzettél mindeneknek,
Istennek és embernek. etc.

Azért Korona Pápátul,
Mint Kristust helytartojátul,
Szent Fejednek küldetett,
Melly másnok kízéttetett.
Kérünk. etc.

Az pogányság setétsége,
Rut, undok fesletsége
Altalad kiirtatott,
Igaz hitbe oltatott.
Kérünk etc.

Haláloedkor Szúz Anyának,
Magyarok Nagy aszszonyának
Fel áldoztad magadatt,
Népedet, országodatt.
Kérünk etc.

Holtod után fényeskedtéél,
És számu tsudátt tettél,
Kiki tiszteltt tégedet,
Vette segitségedett. Etc.

Sok sánta vette járását,
Vak ember is alátását,
Némák keztek szóllani,
Siketek szóllani, vagy hallani.

Minden hiv Betegségiben
 És más féle inségiben
 Érzette hatalmat,
 Ki hozzánk folamodott.

Pápának engedelebűl,
 Szent Lászlótul sok idővel
 Koporsód felnyittatott,
 Szent Tested visgáltatott.
 Kerünk etc.

Mert noha temetésedben,
 S olajjal folo testedben
 Minden mas elrothatott,
 Jobb karod ép maradott.
 Kerünk. etc.

Ezokrúl ájtatossággal
 És buzgósággal
 Ma egygyűt emlékezzünk,
 Órvendezzünk.
 Kerünk etc.

Úr Jesus Kristust ditsérjük,
 És teáltolad azt kérjük,
 Hogy nekünk irgalmazzon,
 Bennőnket oltalmazzon.
 Sz[ent] Istvány hazáinkat,
 Királynénkat, jószáginkat,
 Ur Jésus mentsd bűnőktől,
 Minden veszedelmektől.
 Kérünk etc.⁵⁸

Ez a szép költemény ma már az egész magyar nyelvterületen a legkeletibb Szent István-plébániatemplom, a moldvai, Tázló-menti Pusztina búcsús népénekeként vált ismertté.⁵⁹ Az ének - tudomásunk szerinti - első és eddig egyetlen előfordulása a *Mocsy Elek-énekeskönyv*ben található, melynek keletkezési ideje, az 1798-as esztendő, egybeesik Pusztina csángó magyar község alapítása korszakával, mert e falut az 1764-es madéfalvi veszedelem után Moldvába menekült székelyek fundálták. A településről az első említésünk az 1792-ben Szucsávában készült összeírásban és a hozzá tartozó Squéllete-térképen olvasható.⁶⁰ A Pusztinában máig őrzött népének a Mocsy által lemásolt textus 1., 3., 10., 12. és 16. versszakát énekelte. A pusztinai ének 4. (*Boldogságos Szűzanyánknak [...]*) és 5. (*Azért is hálaadással [...]*) versszakának forrása viszont az alábbi, *Óh, ditsőséges Szent Jobb Kéz!* kezdetű históriás ének 6. és 20. strófája lehetett, melynek első előfordulása ugyanezekre az esztendőkre mutat: az 1797-1798-ban kiadott *Szentmihályi-énekeskönyv*ből terjedt el hazánkban. Ez az ének végigtekinti Szent István egyházalapító és kegyességi munkásságának főbb tetteit (2-10. versszak), a halála után történt csodákat (11-12. versszak), végül a Szent Jobb teljes történetéről regél (13-19. versszak) Szent László király monostoralapításától kezdve a török előli menekítésen át Mária Terézia cselekedetéig. A királynő, „Thérésziánk” buzgóságát külön kiemeli az ének 17. versszaka:

Szent István király' Jobb kezérül 30-dik nap

Más Ének azon Nap.

Nóta Ditsértessél Óh Mária!

1. Óh, ditsóséges Szent Jobb Kéz! mellyet Magyar óhajtva néz: drága Kintse népünknek, nagy öröme szivünknek.
Kérünk, áld-meg Országunkat, Királyunkat 's-minnyájunkat, óh Szent Kéz! óh Szent Kéz!
óh Szent Kéz! légy oltalmunk és örökös paizsunk.
2. Mikor Te reád tekintünk, egészszen meg-újul lelkünk, jut eszünkben szentséged,
sok szép jó téteményed: Kérünk áld-meg 's a't
3. Magyar Országbúl pogányság, bálványozó setét vakság Tóled ki-gyomláztatott,
igaz Hit bé-oltatott: Kérünk áld-meg 's a't
4. Szép Püspöki Méltóságok, Apátúr és Prépostságok, a'Te Szent Oltoványid,
ditsóséges munkáid: Kérünk áld-meg 's a't
5. A' Szerzetes embereknek, Férjfiaknak és Szüzeknek mennyi ékes Templomot építél és
Klastromot: Kérünk áld-meg 's a't
6. Boldogságos Szüz Anyának, mint Magyarok Aszszonyának fel-áldoztad Hazánkat, szentelted
Koronánkat: Kérünk áld-meg 's a't
7. Jó tételidnek tengere buzgóságodnak ár-vize Hazánkban el-terjedett és sok felé eredett.
Kérünk áld-meg 's a't
8. Jeruzsálemben-is nyújtád, Rómában-is meg mutatád bőv adakozásodat, hires buzgóságodat.
Kérünk áld-meg 's a't
9. Bús árváknak, Özvegyeknek, szegényeknek, betegeknek mennyi sok pénzt osztottál,
s' -hányszor buzgón szolgáltál: Kérünk áld-meg 's a't
10. Éhezőknek Táplálója, mezítlének Ruházója, volt nagy Neved Hazánkban és küldő
országokban: Kérünk áld-meg 's a't
11. Ennyi jó téteményekért, nevezetes érdemekért tsudája valál földnek, nagyon tettél az
Égnek: Kérünk áld-meg 's a't
12. Azért Isten sok tsudákkal, híres rothatatlansággal ditsöitet Tégedet, hirdette Szentségedet:
Kérünk áld-meg 's a't
13. Mert Koporsód fel-nyittatván, Szent Lászlótúl vi'sgáltatván, más Tagok el-oszlottak, Téged
épen találtak: Kérünk áld-meg 's a't
14. Által vitek Nagy Biharba, tettek szép Apátúrságba, mellyet Szent László szerzet, és Szent
Jobbnak nevezet: Kérünk áld-meg 's a't
15. A' miként ott fényeskedtél, mennyi sok tsudákat tettél, kik Tiszteltek tégedet, vették
segítségedet: Kérünk áld-meg 's a't
16. Mikor Mohátsnál el-vesztünk, Te-is el-vitettél tőlünk, tenger mellé adattál, minket árvájul
hagytál: Kérünk áld-meg 's a't
17. De Isten' irgalmassága, Thérésiánk buzgósága vissza hozá Kintsünket és vele örömünket:
Kérünk áld-meg 's a't
18. Tenger mellől Duna mellé, Ragúzábúl Buda felé térsz Hazánk' Fő Várába, Királyok Udvarába:
Kérünk áld-meg 's a't
19. Hogy ismét köztünk lakhassál, szülő földeden nyughassál, itt hazádra tekinthess, reánk
gondot viselhess: Kérünk áld-meg 's a't
20. Erről nagy hálaadással, közönséges vigassággal ma egygyütt emlékezünk, szivünkéből
örvendezünk: Kérünk áld-meg 's a't

21. Isten' jó voltát ditsérjük, és általad arra kérjük, éltesse Királyunkat és egész Udvarunkat:
Kérünk áld-meg 's a't
22. A' dög-halál' mirigyétül, had, éhség' büntetésétül oltalmazzon bennünket, boldogittsa
ügyünket: Kérünk áld-meg 's a't.⁶¹

E szövegek alapján feltételezhető, hogy a Mocsy Elek által papírra vetett, XVIII. század végi históriás költemény (*Óh, Szent István, dicsértessél [...]*) és a Szentmihályi által kinyomtatott Szent Jobb-ének (*Óh, dicsőséges Szent Jobb Kéz!*) együttes hatással volt a pusztinai csángó magyar deákra, amikor templomának búcsús énekét 1800 táján, korabeli népi dallam kitűnő alkalmazásával megkomponálta.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban az 1630 és 1800 között Magyarországon és Erdélyben keletkezett, a katolikus felekezethez tartozó, összesen 22 kéziratos és 11 nyomtatott énekeskönyv Szent István-énekeit vizsgáltuk. Ezekből a forrásokból 21 népének szövegét adjuk közre kritikai kiadásban, melyből 17 ének szövege itt jelenik meg nyomtatásban először. A XVII. századi nyomtatott forrásokban és átmásolva a XVIII. századi, iskolai és népi kéziratos énekeskönyvekben fennmaradt költemények elsősorban historikus-epikus jellegűek. Ezek a költemények Szent István Árpád-kori *Nagylegendája*, *Kislegendája* és Hartvik tollából származó *Legendája*, továbbá Antonio Bonfini *Rerum Hungaricarum Decades* (1500 körül; első nyomtatott kiadás: 1568)⁶² című műve, valamint az esztergomi rítus középkori liturgikus szövegei alapján az Országalapító életét mondják el szülei álmától, esztergomi születésétől, Szent Adalbert tevékenységétől és gyermekkorától kezdve az egyházmegye- és apátságalapításokon, kegyességi cselekedeteken át a Szűz Máriának történt országfelajánlásig és 1083-as szentté avatásáig. A barokk kori katolikus megújulás során írt énekekben - érthető módon - nagy hangsúlyt kap a római pápától kapott Szent Korona. Az 1760-as évek kéziratosai egyénibb hangon, az ország helyzetén keseregve könyörögnek az Országalapítóhoz, közéjük tartozik a méltán népszerűvé vált *Holy vagy Magyarok tündöklő Csillága [...]* kezdetű költemény. A Szent Jobbról szóló énekek az ereklye hazahozatala (1771) után keletkeztek, Szent Lászlót és Mária Teréziát is megemlítve. A pusztinai (Moldva) *Ó, Szent István, dicsértessél [...]* kezdetű, közkedveltté vált ének (*Mocsy Elek-ék.*, 1798) néhány strófájának a Szentmihályi Mihály szerkesztette *Egyházi Énekes Könyv* (1797-1798) Szent Jobb-éneke a forrása.

Szent István király életének főbb történései és lelkeségének lényege elevenedik meg őszinte könyörgésekkel egybeköltve e sok százéves, reneszánsz és barokk költemények során. Újraénekelve őket szebbé, méltóságteljesebbé és őszintébbé tehetjük ünnepeinket!

FORRÁSJEGYZÉK

Kéziratos források

- *Cantus Catholici 1674 toldaléka*. XVIII. század első fele.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 3261. [StOLL 2002. 1054. tétel]]
- *Császár Ferenc-énekeskönyv*. XVIII. század második fele.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 4198. [StOLL 2002. 1135. tétel]]
- *Dőri énekeskönyv*. 1763–1774.
[Pannonhalma, Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság, Főapátsági Könyvtár, 10a E 29/1.; Mikrofilm: OSzK Mikrofilmtára 1/2187. [StOLL 2002. 269. tétel]]
- *Herchl Antal-énekeskönyv*. 1765–1801.
[Pannonhalma, Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság, Főapátsági Könyvtár, 10a E 3/1–2.; Mikrofilm: OSzK Mikrofilmtára, 1/2201. [StOLL 2002. 279. tétel]]
- *Katolikus énekeskönyv*. 1768–1769.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1541. [StOLL 2002. 288. tétel]]
- *Katolikus énekeskönyv*. 1790.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 4000. [StOLL 2002. 397. tétel]]
- *Kántorkönyv*. 1808.
[OSzK Kézirattára, Oct. Hung. 1714. [StOLL 2002. 596/A tétel]]
- *Kántorkönyv. XIX. század első fele*.
[OSzK Kézirattára, Oct. Hung. 1681. [StOLL 2002. 861. tétel]]
- *Koncz Gábor-énekeskönyv*. 1771.
[Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, A 130. [StOLL 2002. 303. tétel]]
- *Magyar Cantionale*. XVIII. század eleje.
[Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, A 112. [StOLL 2002. 226. tétel]]
- *Mihál Farkas-kódex* [1677–1687]:
OSzK Kézirattára, Oct. Hung. 482. [Stoll 2002. 103. tétel]]
- *Mocsy Elek-énekeskönyv*. 1798.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 391. [StOLL 2002. 436. tétel]]
- *Nagyszombati énekeskönyv*. 1804–1822.
[OSzK Kézirattára, Fol. Hung. 1440. [StOLL 2002. 574. tétel]]
- *Paksi Márton György-énekeskönyv*. 1760–1761.
[Győr, Römer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum; Mikrofilm: OSzK Mikrofilmtára, 1/2203.; MTA Könyvtára, A 2669/ I. [StOLL 2002. 261. tétel]]
- *Pannonhalmi katolikus énekeskönyv*. XVIII. század második fele.
[Pannonhalma, Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság, Főapátsági Könyvtár, 10a E 29/4.; Mikrofilm: OSzK Mikrofilmtára, 1/2200. [StOLL 2002. 473. tétel]]
- *Pálffy Márton-énekeskönyv*. 1694.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1985. [Stoll 2002. 129. tétel]]
- *Petri András-énekeskönyv*. 1630–1631.
[OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1395. [StOLL 2002. 50. tétel]]
- *Szabó János-énekeskönyv*. 1783.
[OSzK Kézirattára, Oct. Hung. 1364. [StOLL 2002. 354. tétel]]
- *Szakolczai István-énekeskönyv*. 1762.
[OSzK Kézirattára, Oct. Hung. 1085. [StOLL 2002. 266. tétel]]
- *Szoszna Demeter György-énekeskönyv*. 1714–1715.
[Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár. BK + 202. [StOLL 2002. 178. tétel]]
- *Turóci cantionale*. XVII. század második fele.
[Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, A 113. [StOLL 2002. 157. tétel]]
- *Varsányi énekeskönyv*. XVIII. század második fele.
[Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár, 10a E 29/2.; Mikrofilm: OSzK Mikrofilmtára, 1/2188. [StOLL 2002. 483. tétel]]

Nyomtatott források

- *Cantvs Catholici. Régi és Uj Deák, és Magyar Ájítatos Egyházi Enekek es litaniak*. Leutschovia, Anno MDCLI. [RMK I. 856.]
- *Cantvs Catholici Latino-Hungarici Autoritate et Liberalitate Francisci Leonardi Szegedi episcopi Agriensis. Cassoviae, Typis Academicis Soc. JESV per Franciscum Lubovienski et Georgium Pilgram. Anno 1674.* [RMK I. 1159.]
- *Cantvs Catholici. Régi és Uj, Deak és Magyar Ajítatos egy-hazi enekes es Litaniak*. Nagy-Szombatban, Nyomtatott az Academiai Betükkal, Anno 1675. [RMK I. 1183a]

- *Lyra coelestis: svavi concordia divinas laudes personans elaborata, et juxta musicales notas in harmoniam adaptata nunquam primo typis edita. Opera et studio [...] GEORGY NARAY, Archidiaconi Zoliensis, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Canonici, Seminarii S. Stephani Regis Hungariae p. t. Praefecti, Tyrnaviae, Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann, An[no] MDCXCV. [1695] 130–132. [RMK I. 1479.]*
- *Lelki Paradicsom, mely Sok-Féle Lelki Kertekből, öszve-szedettetett taplato gyümölcs-fákkal, gyönyörködtető viragokkal, elevenítő Orvosságokkal. A' Gyula-Fejervari Paterek-által ki-nyittattott. Es a' Meltosagos Groff Zabolai Mikes Mihály Urnak, Ő Nagysaganak Istenes költsegevel, a' Keresztyén Lelkeknek elejekbe – tétettetett: 1700. esztendőben. Bol-dog- Aszszony Havának 25-dik napján. Nyomtattott M. DCCC. Esztendőben. [RMK I. 1572.]*
- *Cantvs Catholici ex editione Szelepccsenyiana. Régi, és Új, Deak, és Magyar Aitatos Egy-házi Enekek es Litaniak.* Nagy-Szombatban; Nyomtattott az Academiai Bötükkel; Hörmann János által; MDCCIII. Esztend[ő]ben. [RMK I. 1679.; Mikrofilm: OSzK FM 1/2192]
- *Regi, es uy Enekek es isteni dicsiretek.* Mellyeket irt, és Újonnan Kibocsátot Illyes Andras Erdélyi Püspök [...] Nagy Szombatban az Academiai Bötükkel 1703. Esztendőben. [RMK I. 1680.]
- *Cantionale Catholicum. Régi, és Új, Deák, és Magyar Aitatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok, és Lytaniák [...]* Mellyet Ez előtt Seraficus Sz. Ferencz Szerzetéből-való Páter F. Kajoni Janos szorgalmatos munkával egyben-szedett volt. A Csiki Sarlós B[oldog] A[sszony] Kalastromában nyomtattott, 1719. [Csíksomlyó, Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, ltsz. 5202.]
- *Cantvs Catholici ex editione Szelepccsenyiana. Régi, és Új, Deak, és Magyar Aitatos Egy-házi Enekek es Litaniak.* Nagy-Szombatban. Nyomtattott az Academiai Bötükkel; Berger Leopold által. MDCCXXXVIII. [1738]
- *Katolikus Kar-béli Kótás Énekes Könyv.* Összeállította Bozókai MIHÁLY. Vác, 1797.
- *Egyházi Énekes Könyv [...]* Összeállította SZENTMIHÁLY MIHÁLY. Eger, 1797–1798.

JEGYZETEK

A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

- ¹ Augusztus 20-a főünnep mellett két emléknapja volt a szent királynak: Translatio dexterae Sancti Stephani regis (május 30.) és Inventio corporis Stephani regis (október 11.). A főbb liturgikus kiadások és feldolgozások: MEZEY LÁSZLÓ: *Szent István XIII. századi verses históriája*. In: *Magyar Századok. Horváth János Emlékkönyv*; Szerk. n. Budapest, 1948. 41–51. FALY ZOLTÁN: *Drei Reimoffizien aus Ungarn und ihre Musik*. Budapest, 1968.; TÖRÖK JÓZSEF: *Szent István tisztelete a középkori magyarországi liturgiában*. In: SZENT ISTVÁN ÉS KORA. 1988. 197–201., DOBSZAY LÁSZLÓ: *Az ország patrónusainak liturgikus tisztelete a középkori zsolozsmában*. In: MAGYAR SZENTEK TISZTELETE ÉS EREKLYÉI 2000. 96–106., SZENDREI JANKA – BARTA GERGELY – FÖLDVÁRY MIKLÓS – DOBSZAY LÁSZLÓ: *Historia Sancti regis Stephani – Szent István király zsolozsmája*. Budapest, 2004. (Egyházzenei füzetek II/8.)
- ² ALSZEGHY ZSOLT: *Szent István a magyar egyházi költészetben*. In: EMLÉKKÖNYV 1938. 325–344.
- ³ DR. GACS EMILIÁN: *A pannonhalmi kéziratok énekeskönyvek Szent István királyról szóló énekei*. Pannonhalmi Szemle XIII. [1938] 190–203.
- ⁴ *Régi Magyar Költők Tára XVII. század.. 7.* Szerkesztette HOLL BÉLA. Budapest, 1974. (Továbbiakban: RMKT) 154–155., 568–569. 92. ének (Szent István király, Istennek szolgálja [...] kezdősorral a Petri-énekeskönyvből); RMKT 1974. 7. (i. m.) 355–356. 211. ének (Szent István Király, Istennek szolgálja... kezdősorral a Cantus Catholici 1651-es és 1675-ös kiadásából); RMKT 15/A Sajtó alá rendezte STOLL BÉLA. Budapest, 1992. 631–364. 494. ének, és RMKT 15/B Jegyzetek. Írta HOLL BÉLA. Budapest, 1992. 460–461. 494. tétel, [Irgalmas ur Isten, szerelmes Kyráliunk [...] kezdősorral a Pécsi énekeskönyv [1674] 26 versszakos históriája.]
- ⁵ HOLL BÉLA: *Szent István tiszteletének hagyománya egyházi énekeinkben*. In: SZENT ISTVÁN ÉS KORA 1988. 215–219.
- ⁶ „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: *Cantionale Catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások.* Összeállította DOMOKOS PÁL PÉTER. Budapest, 1979. 835–836. 559. ének.
- ⁷ ERDÉLYI ZSUSZANNA: „...Magyarországot a Máriára bízta...” 1. rész: Új Írás XXX. 5. sz. (1990) 61–76; 2. rész: Új Írás XXX. 6. sz. (1990) 10–36. Pusztinai (Moldva) élőszavas gyűjtéssel kiegészítve: ERDÉLYI ZSUSZANNA: „Oh, Szent István...” Szentjeink a népi kéziratok énekeskönyvekben. Árgus (Irodalmi és kulturális folyóirat, Székesfehérvár) IX. 4. sz. [1998] 11–18. A Magyarok Nagyasszonya tiszteletének dokumentumaival a Végi énekeskönyvből (1731): ERDÉLYI ZSUSZANNA: „...Emlíkezzél sz: Istvanro...” Kortárs XLV. [2001] 1–6.
- ⁸ BITSKEY ISTVÁN: *Irodalmunk Szent István-ábrázolásai*. In: *Eszmék, művek, hagyományok. [Tanulmányok a magyar reneszánsz és barokk irodalomról.]* Szerkesztette BITSKEY ISTVÁN, GÖRÖMBEI JÁNOS. Debrecen, 1996 [Csokonai Könyvtár 7.] 269–276.
- ⁹ SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: „Hol vagy István király?” *István király alakja a liturgikus énekektől a népénekekig*. In: „HOL VAGY, ISTVÁN KIRÁLY?” 2006. 280–291.
- ¹⁰ UDVARDI ANETT ERZSÉBET: *Barokk katolikus népénekek Magyarországon. A didaktika megjelenése a Szent Istvánról szóló népénekek ábrázolásmódjában*. Szakdolgozat. Piliscsaba, 2013. Konzulens MEDGYESY S. NORBERT. (PPKE BTK, Magyar Irodalomtudományi Intézet)
- ¹¹ Az Annus Réka, Manninger Ágota, Udvardi Anett Erzsébet és általunk 2013 tavaszán átvizsgált kéziratok énekeskönyvek közül a *Czerey János-énekeskönyv* (1634–1651), a *Mihál Farkas-kódex* (1677–1687), a *Pálffy Márton-énekeskönyv* (1694), a *Turoci Cantionale* (XVII. század második fele), a *Cantus Catholici 1738 toldaléka*, a *Császár Ferenc-énekeskönyv* (XVIII század második fele), a *Koncz Gábor-énekeskönyv* (1771), a *Kántorkönyv* (1808), a *Nagyszombati énekeskönyv* (1804–1822) és a *Kántorkönyv* (XIX. század első fele) nem tartalmaz éneket az Államalapítóról.
- ¹² Holl Béla kiadásában olvasható: RMKT 1974. 7. 154–155., 568–569. 92. tétel.

- ¹³ További nyomtatott előfordulásai: *Cantvs Catholici*. Nagy-Szombatban, Nyomtatott az Acadeimiai Betűkkel, Anno 1675. [RMK I. 1183a/1] Nota: Az igaz hitben, &c. fol. 230., 239–240.; *Cantvs Catholici ex editione Szelepcsenyiana* [...] Nagy-Szombatban, Nyomtatott az Acadeimiai Bötűkkel Hörmann János által, MDCCIII. Esztend[őben]. [RMK I. 1679; Mf: OSzK, FM 1/2192.]; *Cantvs Catholici ex editione Szelepcsenyiana*, Nagy-Szombatban, Nyomtatott az Acadeimiai Bötűkkel Berger Leopold által, MDCCXXXVIII. [1738] 261–263. Nota: Az igaz hitben, &c. fol. *Cantvs Catholici* 1738. évi kiadásának kéziratossal összekapcsolt változatában [OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 3262] nem található Szent István-ének. *Szent István királyról* címmel, „Az igaz Hitben” nótajelzéssel tárja elének Kájoni *Cantionale*: Domokos 1979. [6. jegyzetben i. m.] 833–834. A gyűjtemény második kiadásában ugyancsak fellelhető: *Cantionale Catholicum. Régi, és Új, Deák, és Magyar Ájtatos Egyházi Énekek, Dicsiretek, Soltárok, és Lytaniák* [...], Csíksomlyó, 1719, 407–408. [Csíksomlyó, Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, ltsz. 5202.] Bővebben ld: UDVARDI 2013. [10. jegyzetben i. m.]
- ¹⁴ JUSZTIN PÉTER: *Az Écsi énekeskönyv*. Szakdolgozat. Piliscsaba, 2011. Témavezető SZELESTEI N. LÁSZLÓ. (PPKE BTK, Magyar Irodalomtudományi Intézet)
- ¹⁵ MEDGYESY S. NORBERT: *Szent László király alakja az 1650 és 1845 között keletkezett kéziratok és nyomtatott énekeskönyvekben*. In: „Vállal magasb mindeneknél” A Szent László-herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai. Győr, 2007. június 25–27. Szerkesztette MEDGYESY-SCHMIKLI NORBERT, SZÉKELY ZOLTÁN. Győr, 2008. [Arrabona 46/1.] 193–226.
- ¹⁶ Az ének címe: *Sz. Istvan Királyról. 20. Augusti, Nota: Az igaz hitben*, fol. 137. Forrása: *Cantvs Catholici. Régi és Új Deák, és Magyar Ájtatos Egyházi Énekek es litaniák*. Leutschovia [Lőcse], Anno MDCLI. 147–148. [RMK I. 856] Mai kiadása 3 strófavál: *Éneklő Egyház. Római Katolikus Népénekétár – liturgikus énekekkel és imádságokkal*. Budapest, 1985. 289. ének. Tanulmányunkban az énekszövegeket betűhív kiadásban és mai központozással közöljük.
- ¹⁷ *Cantvs Catholici. Latino- Hungarici Authoritate et Libertate Francisci Leonardi Szegedi episcopi Agriesis*: Cassoviae, Typis Academicis Societate JESV per Franciscum Lubovienksi et Geogrium Pilgram. Anno 1674, 521–522. [RMK I. 1159.] Az ének címe: *XX. AVG. Sz. ISTVAN Királyról*. Nótája, fol. 24. További fellelhetőségei kéziratok gyűjteményekben: *Dőri énekeskönyv* [1763–1774]; *Szabó János-énekeskönyv* [1783], 18a–b [31–32]; „Azonról. Nota: Hozzád óhajtunk”: *Varsányi énekeskönyv* [XVIII. század második fele]. Annus Réka, a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszék népdalénekes növendéke vizsgálódásai szerint: Ugyan azonról N[ota] Salve salve o Regina: *Katolikus énekeskönyv* [1768–1769], 135v [270] [OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1541.]; A *Herchl Antal-énekeskönyv* [1765–1801] *AUGUSTUS Szent Istvány Magyar Kirárlul* címmel, *Oltalmaz Jezus bennünköt* nótajelzéssel és ezzel a versszakkal egészíti ki a *Cantvs Catholici* [1674] alapszövegét: „Születtél Esztergomb várában, / Neveztetél Jóságban, / Oh, Szent Istvány Király, / Imagy Istent értünk.” [*Herchl Antal-énekeskönyv* [1765–1801] 165–166.]
- ¹⁸ E kézirat tartalmáról és forrásairól bővebben ld. GACS EMILIÁN: *Szoszna Demeter György kéziratok énekeskönyve* [1714–1715], Pannonhalma, 1938. [Pannonhalmi füzetek 20.]
- ¹⁹ Címe: *Más Szent István királyról ének*, Nota: *Üdvöz légy Mennyei bánya etc.* In: *Szoszna Demeter György-énekeskönyv* [1714–1715]. 434–435.
- ²⁰ DOMOKOS 1979. [6. jegyzetben i. m.] 835–836. Nóta: Hálá-adásunkban. A Kájoni *Cantionale* 2. kiadásában [Csíksomlyó, 1719] a 408–409. oldalon szerepel a költemény. A *Varsányi énekeskönyv* (XVIII. század második fele) 12 strófás, a *Herchl Antal-énekeskönyv* [1765–1801] 6 versszakos változatban tárja elének [ld. STOLL BÉLA: *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*. Budapest, 2002. 279. tétel]. Bővebb szöveggel: UDVARDI 2013. [10. jegyzetben i. m.] 19–20., 49–55.
- ²¹ Szent István király *Kis legendáját*, *Nagy legendáját* és *Hartvik püspöktől származó legendáját* kiadta: ÁRPÁD-KORI LEGENDÁK 1983. 16–53., 187–200.
- ²² *Pécsi énekeskönyv* [1674]. 34a–36b. Kiadta: RMKT 1992. [4. jegyzetben i. m.] 15A. 631–634. 494. tétel.
- ²³ „Szent Istvan Királyról valo enek – Cantio de S. Stephano Rege Hungariae”. In: *Lyra coelestis: svavi concordia divinas laudes personans elaborata, et juxta musicales notas in harmoniam adaptata nunqque primo typis edita. Opera et studio* [...] GEORGY NARAY, Archidiaconi Zoliensis, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Canonici, Seminarii S. Stephani Regis Ungariae p. t. Praefecti. Tyrnaviae, Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann, An[no] MDCXCV. [1695] 130–132. [RMK I. 1479.]
- ²⁴ *Szoszna Demeter György-énekeskönyv* [1714–1715]. 430–434. Az ének szövege Udvardi Anett Erzsébet kutatásaiból [UDVARDI 2013. [10. jegyzetben i. m.] 47–48.] nyomtatásban itt jelenik meg először.
- ²⁵ Ki-hozzád [értelem szerint javítva]
- ²⁶ *Leiki Paradicsom*. H. n., 1700. Bb2 jobb h. Manninger Ágota, a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszék népdalénekes növendéke közlése nyomán napjainkban itt jelenik meg elsőként.
- ²⁷ *Magyar Cantionale*, XVIII. század eleje. 177. [BEKKA 112.] Hivatalos, gyakorlati kiadása: ÉNEKLŐ EGYHÁZ 1985. [16. jegyzetben i. m.] 290. ének.
- ²⁸ *Magyar Cantionale*. XVIII. század eleje. 178. [BEKKA 112.] Ma is énekel kiadása: ÉNEKLŐ EGYHÁZ 1985. [16. jegyzetben i. m.] 286. ének.
- ²⁹ Paksi személyéről és énekeskönyvéről bővebben: MEDGYESY-SCHMIKLI NORBERT: *Paksi Márton György énekeskönyvének dramatikus népekei*. In: *Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Szerkesztette ÖTVÖS ISTVÁN. Piliscsaba, 2004. 67–94.
- ³⁰ *Paksi Márton György-énekeskönyv* [Ötvenyisziget [Kunsziget], 1760–1761]. 539. Az ének, Udvardi Anett Erzsébet kutatása eredményeként nyomtatásban itt jelenik meg először.
- ³¹ *Paksi Márton György-énekeskönyv* [1760–1761]. 541. Az éneket Udvardi Anett Erzsébet vizsgálódásaiból közöljük.
- ³² Legutóbbi kiadása: ÉNEKLŐ EGYHÁZ 1985. [16. jegyzetben i. m.] 287. ének.
- ³³ *Péror-énekeskönyv* [1735 után, 18a–b], bővebben: STOLL 2002. [20. jegyzetben i. m.] 196. tétel.
- ³⁴ *Vécsey Farkas-énekeskönyv* [1750]. 146–147. STOLL 2002. [20. jegyzetben i. m.] 1066. tétel]; *Szakolczai István-énekeskönyv* [1762]. 19–20. 15 versszakkal, ld. UDVARDI 2013. [10. jegyzetben i. m.] 60.; *Dőri énekeskönyv* [1763–1774. 339.]; *Pannonhalmi*

- katolikus énekeskönyv* (XVIII. század második fele). 81–82. STOLL 2002. [20. jegyzetben i. m.] 473. tétel]; *Szabó János-énekeskönyv* (1783). 18b–129a (32–33); *Györkös Márton-énekeskönyv* (1795). V–VIII. STOLL 2002. [20. jegyzetben i. m.] 423. tétel).
- ³⁵ Tárgyalt korszakunk nyomtatott forrásai a Dőri kéziratok – dallam szerinti – 8 soros változatát követik. „Ah, hol vagy Magyarok’ tündöklő tsillagja...” kezdősorral: BOZÓKI MIHÁLY: *Katolikus Kar-béli Kótás Énekes Könyv*, Váztzonn, Nyomtatott Maramarosi Gottlieb Antal’ betűivel és költségeivel, 1797. 75–76. Erősen átírt, 12 stróféval, „Áh, hol vagy Magyarok’ tündöklő Tsillaga [...]” kezdősorral: *Egyházi Énekes Könyv. Régi és újabb Könyvekből, különös Irásokból, maga készített munkái-bul-is egybe szedte, gondos vigyázással írásban tette, s’ öt Részre fel-osztotta SZENT-MIHÁLYI MIHÁLY egri kanonok, patai alsó kerületnek vice-esperesse és Botzonád Helységének plébánusssa*, Egerben, nyomtatott a’ püspöki betűkkel 1797. eszt[endőben]. 401–402.
- ³⁶ *Dőri énekeskönyv* (1763–1774). 163–164. (339): „Szent István Királyrúl. Nota: Regnorum Domina.” Ld. Kat... Mai, hivatalos kiadása: ÉNEKLŐ EGYHÁZ 1985. (16. jegyzetben i. m.) 287. ének.
- ³⁷ A dallam gerince a *Mittit ad Virginem [...]* kezdetű ádventi szekvencia (ld. ÉNEKLŐ EGYHÁZ 1985. [20. jegyzetben i. m.] 5. tétel) gregorián származéka: SZENDREI JANKA – DOBSZAY LÁSZLÓ – RAJECZKY BENJAMIN: *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. II. Elemzések*. Budapest, 1979. 149.; *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa – stílusok szerint rendszerezve – I. A Bevezetés, a 2. és 4. fejezet DOBSZAY LÁSZLÓ, az 1. és 3. fejezet SZENDREI JANKA munkája*. Budapest, 1988. IV (B) / 111/b; DOBSZAY LÁSZLÓ: *A magyar népének I.* Veszprém, 1995. 45., 125–126. tétel
- ³⁸ UDVARDI 2013. (10. jegyzetben i. m.) 23–25., 59–61.
- ³⁹ *Paksi Márton György-énekeskönyv* (1760–1761). 540–541.
- ⁴⁰ *Dőri énekeskönyv* (1763–1774). 164b–165a. Elemzése: UDVARDI 2013. (10. jegyzetben i. m.)
- ⁴¹ *Varsányi énekeskönyv* (XVIII. század második fele).
- ⁴² *Katolikus énekeskönyv* (1768–1769). 135r–135v (269–270). [OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1541.] A költeményt Annus Réka kutatásaiból közöljük.
- ⁴³ Annus Réka vizsgálódásai szerint: *Katolikus énekeskönyv* (1768–1769). 135r (269), nota: Oh áldott manna [OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 1541]. Udvardi Anett Erzsébet szíves közlése szerint: *Katolikus énekeskönyv* (1790). fol. 28 (A 59). [OSzK Kézirattára, Quart. Hung. 4000.]
- ⁴⁴ BOZÓKI 1797. (35. jegyzetben i. m.) 75.
- ⁴⁵ *Mocsy Elek-énekeskönyv* (1798). 53b–54a (106–107). A záró versszakot Mocsy kétszer írja.
- ⁴⁶ A *Fejér színben [...]* kezdetű ének kottáját ld. BOZÓKI 1797. (35. jegyzetben i. m.) 95.
- ⁴⁷ SZENTMIHÁLYI 1797–1798. 402–403.
- ⁴⁸ SZENTMIHÁLYI 1797–1798. 403–404.
- ⁴⁹ *A Szent Jobb története*. In: *Szent István tisztelete*. Szerkesztette TÖRÖK JÓZSEF. Budapest, 1988. 39–46., MOLNÁR ANTAL: *Szent István és Raguzza. A Szent Jobb Raguzába vitelének kérdéséhez*. In: „HOL VAGY, ISTVÁN KIRÁLY?” 2006. 49–56., KERNY TERÉZIA: *Két, 18. századi győri egyházi ünnepségről. Adalékok Győr barokk Szent László tiszteletéhez*. In: *Rítus és ünnep*. Szerkesztette BARNA GÁBOR és GYÖNGYÖSSY ORSOLYA. Szeged, 2010. [Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 25.] 163–179.
- ⁵⁰ Az ének címe: *Szent István király’ jobb kezéről 30-dik nap. Nóta. Tulajdon. Vagy: Mondgy naponként* SZENTMIHÁLYI 1797–1798. 374.
- ⁵¹ Szentmihályinál: Országodba
- ⁵² Szentmihályinál: nézz
- ⁵³ Szentmihályinál: István
- ⁵⁴ Szentmihályinál: Attya
- ⁵⁵ *Szabó János-énekeskönyv* (1783). 32a (59).
- ⁵⁶ SZENTMIHÁLYI 1797–1798. 403.
- ⁵⁷ *Mocsy Elek-énekeskönyv* (1798). 59b–61b (118–123).
- ⁵⁸ 6 versszakos kiadása KALLÓS ZOLTÁN pusztinai gyűjtéséből: *Dicsérvétek az Urat! Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel, erdélyi változatokkal és imádságokkal*. Szerkesztette a Főegyházmegye Liturgikus Bizottsága. Lektor GERÉD VILMOS. Gyulafehérvár, 1993. 2007². 287c ének.
- ⁵⁹ Szent István ottani egyházközsége 1830-ban alakult meg, énekünk lejegyzése után száz évvel (1898) 762 fő, többségében magyar lélek lakta település volt. Pusztináról: DOMOKOS PÁL PÉTER: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987⁵. 102–103., 116., 123., 153., 156., 166., 545.; BARTHA ANDRÁS: *Pusztina*. Vörösberény, 1996.; Uő.: *Pusztina története*. In: *Útkereső ország. Földrajzi tanulmányok Romániáról*. Szerkesztette HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF. Vörösberény, 1996. 191–202.; JÁKI SÁNDOR TEODÓZ: *Csángókról, igaz tudósítások*. Budapest, 2002. 101–104.
- ⁶⁰ SZENTMIHÁLYI 1797–1798. 374–376. Az ének mai kiadása: *Hozsanna! Teljes kottás népénekeskönyv*. Szerkesztette BÁRDOS LAJOS és WERNER ALAJOS. Budapest, 1991. 298. ének.
- ⁶¹ ANTONIO BONFINI: *A magyar történelem tizedei*. Fordította és kiadta KULCSÁR PÉTER. Budapest, 1995. 237–266. (2.1.15–410.)ß

NORBERT MEDGYESY S.

THE FOUNDER OF HUNGARY:
LAYS AND DEPRECATORY FOLK SONGS
IN HONOUR OF KING SAINT STEPHEN FROM
THE XVII-XVIIITH CENTURY

The study looks at the Saint Stephen songs of the printed and handwritten songbooks of the Catholic denomination, written in Hungary and Transylvania between 1630 and 1800. The lyrics of 22 of the songs are also published in a critical edition. The works preserved in the 17th century printed resources and their 18th century handwritten copies in school and folk songbooks are primarily of historical and epic nature: they tell the life of King Stephen from the dream of his parents, his birth in Esztergom, the activities of Saint Adalbert, his childhood, through the founding of dioceses and abbeys, to offering the country to the Virgin Mary.

In the songs written during the Baroque Catholic Revival, the Holy Crown received from the pope understandably got a strong emphasis. The handwritten works of the 1760s have a more individualistic tone imploring the Founder for help while complaining over the situation of the country. The song beginning *Where are thee, glorious star of Hungarians*, first recorded in the *Paksi Márton György Songbook*, is one of these. The songs about the Holy Right were produced after the relic's return to the country (1771) and also mention Saint Ladislaus and Maria Theresa. The source of some verses of *Oh, Saint Stephen, be praised ...* (cca. 1798) from Pustina (Moldavia) is a Holy Right song as well.